

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Status
Julen 1971

Björnson

Två Stockholmsdikter

TRAFIKANT

IDAG —
DET PLÖTSLIGA
VÄRREGNET
TRAFIKANTER
PÅ VÄG MELLAN LJUSSIGNALER

DROPPAR —
VART GRÅHAVS
TROTTOARER

OM VINTERN VISSTE VI
OCH SOMMARN DRÖJER
I MINNEN

STADSGÅRDSSKREVA

MAN TALAR
OM MÄNNISKORS RÄDSLOR
I DET LIVSBEVARANDE
MEN ALDRIG OM
DE ENSAMMA TRÄDENS RÄDSLOR
I STENGYTTRET
I STADSGÅRDSSKREVERNORNA

FÄDER VÄNTADE
I SOLBACKAR KRIGSFARTYGR
ELLER SOLENS UPPGANG
FRÅN VATTNET
OCH DESSA TRÄD
LÅNGT FÖRE
DRIVHUSBLOMMORNA

NU VÄXANDE LYFTKRANAR
KONTORSKOLOSSER
SKYMMANDE LJUSET

Helena Stenling

Status

(Utkommer med tio nummer per år)

nr 10 • 1971

Ansvarig utgivare: EINAR HILLER

Redaktör: ERIK RANSEMAR

Ägare RIKSFÖRBUNDET
FÖR HJÄRT- OCH LUNGSJUKA

David Bagares Gata 3, Box 3196,

103 63 Stockholm

Postgiro 95 00 11

Tel. 08/20 09 23, 20 09 24 (Växel)

Prenumerationspris:
Helår 20:—, halvår 11:—

Kontrollmärke
lagligen skyddat

innehåll

Halvdan Renling: Två Stockholmsdikter	3
Sture Stamming: Bak verklighetens kulisser	5
Sewam: På tal om Nobelpris	8
Årets konstnär	10
Sven Björnson: Teckning	11
Jan-Eric Palm: Rapport från 40-talet	12
Sven Björnson: Teckning	15
Sven O. Bergkvist: Revolten	16
Sven Björnson: Balettstudier	18
Erik Ransemar: Brev från en vit sal	20
Julbildkryss	23
Sture Wahlström: Konserverad musik	24
Folke Ludin: Stadens minsta hus	27
Erik Nyhlén: Vinkelformade järnbitar med hål	30
Margit Geijer: Undret	32
Gustav Englund: Minnen från en marknad	33
Osynligt handikapp	33

OMSLAG: Sven Björnson

Teckningar sid 13, 22, 33: Pete

Ännu ett år

Ännu ett år med Status Jul. Därmed kan vi avsluta den trettiofjärde årgången av Status med som vi hoppas behaglig men för den skull inte mindre angelägen läsning. Om framtiden vet vi intet. Vi tar med andra ord ett år i sänder. Det är ett sätt att leva som är symboliskt för många som tillhör den handikappgrupp som detta riksförbund verkar för. Att vara nöjd med att ha klarat sig ytterligare ett år. Att ha kunnat arbeta och verka ytterligare ett år. Hur har vi använt detta år? För människornas välgång? För människornas undergång? Det är din tur att ta ställning nu. På vems sida ställer du dig?

Så till sist: en god jul och ett gott kommande år från Riksförbundet för hjärt- och lungsjuka och tidskriften Status.

ERIK RANSEMAR

STURE STAMMING

Bak verklighetens kulisser

Verkligheten i denna berättelse är sanatoriets värld, där 40-talet träder oss till mötes, ett 40-tal som ter sig lika främmande för oss idag som en reseberättelse om Belgiska Kongo en gång på 40-talet. STURE STAMMING berättar här om människor han minns och han har ett stort förråd att ösa ur. En brunn av levnadsöden, säger han själv.

I alla tider har diktarna ansträngt sina hjärnor för att tillfredsställa människors behov av tragikomedier. Miljön har kanske varierat, från kungliga salar till de sjaskigaste fattigkvarter, men temat har oftast varit av samma tappning; ljus och mörker, glädje och sorg — en sötsur karamell, begärlig och ljuvlig att suga på, ett surrogat för felslagna drömmier.

I diktarnas fotspår följde sen regissörer och aktörer. Ordet fick liv, gestalt och rörelse. Det klassiska mönstret bar en inledning av lyckoskimmer. Därefter en mellanakt med kalla vindar, sorgesamma förvecklingar och ett allmänt fladder av nystrukna näsdukar. Sedan en brant stegring mot klimax, nya sorglustiga pilar riktade mot känslocentra, och slutligen en skön utförslöpa tillbaka till utgångspunkten.

För att komma till det lockande bordet var menigheten redo till långt gående uppoffringar. Man tog ett djupt grepp i plånboken, man plågade sin kropp med snörliv och stärkkrage, och man dränkte sin vitaste näsduk i salta tårar.

Vi som befolkade 40-talets sanatorier behövde inte göra några sådana uppoffringar. Utan entrébiljett, frack eller

lång klänning satt vi varje dag på första parkett. Hade bara att ta emot och konsumera. I ett spel där akterna vävdes in i varandra till en lång följetong, och där vi själva var både aktörer och publik.

Om jämförelsen rymmer många likheter var skillnaden ändå ofantlig. I Thalias värld var döden en låtsaslek, som alltid efterföljdes av en uppståndelse inför nästa föreställning. Hos oss slutade samma akt med ett ridåfall för alltid. Intrigen, kampen, ovissheten inför utgången var minst lika påtaglig på Verklighetens scen även om gesterna inte var så yviga och skeendet framskred i tystnad, camouflerat av vardagens rutin. Skrattet kunde eka lika friskt i en sanatoriesal som i någon teatersalong. Tårarna hade nog också sin plats, kanske mest i nattens mörker, sen kamraterna somnat, eller bakom nån låst VC-dörr. Men näsduken, stämplad med landstingets initialer, hade bara en enda uppgift — att snyta sig i.

Verklighetens scen hade uppförts nån gång i början av detta sekel. En stor vit sanatoriebyggnad omgiven av personalbostäder, läkarvilla, maskinhus, bårhus, svinhus och många andra små hus. I periferien tunnland efter

tunnland av tät barrskog, en pålitlig barriär mot yttervärlden.

Den stora byggnaden var indelad i rum, salar och avdelningar. Det kvinnliga könet hade sin fälla, det manliga sin. Däremellan ett högt staket av skriftliga ordningsregler, som endast den mest knipsluge kunde hoppa över.

Orsaken till dessa aktörers närvaro var lika för alla; en ynkelig liten bacill, som slagit rot och börjat blomma. Från olika väderstreck hade de strålat samman, från städer, samhällen och byar. Under de sista kilometerna följt samma slingrande byväg, sett samma träd, stenvmurar och enbuskar. Om återfärden skulle ske i vertikal eller horisontal ställning stod skrivet i stjärnorna, om det nu fanns några stjärnor över för vanliga lungсотare.

Detta var i korthet ramen och kollektivet därinom. Ur denna oändliga brunn av levnadsöden vill vi nu ropa fram några stycken, utvalda på måfå, alltefter som de gjort sig påminda.

SMACK

Vi kallar honom Smack. På sjukhusjournalen stod hans riktiga namn, men det var det ingen som använde. När vi i början på 40-talet träffades första gången var han omkring 28 år. Sedan

18-årsåldern hade han vistats på sanatorium så gott som hela tiden. De få veckor han varit utskrivna hade han bott på kommunens ålderdomshem.

Det enda arv han fått efter sina föräldrar var lungsoten. Fadern hade gått först, därefter systemen och de två bröderna. Under loppet av två år hade familjen minskat med fyra personer. För alla fyra löd samma dödsattest: Galopperande lungсот.

De ödesdigra åren hade Smack jobbat som bonddräng i Skåne, 25 mil borta från hemmet. Sedan fadern insjuknade hade han varje månad skickat hem pengar till familjens uppehälle. Av sin lön, 30 kr i månaden, behöll han bara några kronor för egen del, resten sände han hem till modern.

När det så en dag kom bud att fadern gått bort ställdes Smack inför ett svårt problem. Resa hem till byn i Småland kostade stora pengar, drygt halva månadslönen. Och så hade han ingen kostym. Konfirmationskostymen hade han för längesen växt ur, och någon ny hade han inte haft råd att skaffa sig. Månadslönen, som utföll i samma veva, skulle räcka till antingen det ena eller det andra, men inte till båda delarna.

Vid begravningen hemma i byn förundrade sig folk över att äldste sonen inte var med. Tillsjod om orsaken tittade modern i marken utan att ge svar. Fast nog visste hon anledningen. Dagen innan begravningen hade hon kvitterat ut 28 kronor på posten.

MORS BREV

Inte heller till syskonens begravningar kunde Smack resa hem. Genom breven från modern fick han besked om vad som hände därhemma. I kort-huggna meningar utan känslösvall eller självömkan förmedlade hon händelsernas gång. Fyra gånger hade hon fått forma samma bud: "Nu har vi blett en mindre härhemma."

Modern var av segt virke men sjukdom, död och begravningar ständigt inför ögonen tog så småningom ut sin tribut. "Nu när ja ä bleen ensammen borde ja välan kunna klara mej själver," skrev hon i ett brev till sonen. "Bara ja inte vore så trätter. I går lå ja hela daen. Hosta har ja åsså börjat göra. Blo mä emellanåt. Men bara lite, lite".

Smack packade ihop sina tillhörigheter och reste hem. Samma dag. I över två år hade han varit borta från byn. Tiden hade satt sina spår de märkte han redan när han steg av tåget vid stationen. En ny väg hade anlagts genom byn, nya hus hade tillkommit och småpojkar av hans egen årgång hade vuxit upp och blivit långa, nästan fullvuxna, liksom han själv.

Men den största förändringen hade han kvar. Hemkomsten till stugan blev en chock, som han sen aldrig kom över. Han hade noterat det skedda men aldrig riktigt kunnat skapa sig en verklighetsbild av det hela. När han reste var stugan full av levande röster, liv och rörelse. Nu mötte han tomhet var han tittade. Tomma sängar, tomma stolar, ödslighet och förfall överallt.

Modern var mycket sämre än hennes brev antytt. Kinderna var insjunkna, armarna smala som stickor och efter varje hostattack kom hon i svår andnöd.

Av folket i byn var det bara en gammal gumma som vågat sig in i stugan. Alla andra flydde området som pesten. Reaktionen var lätt att begripa. Lungsoten var detsamma som döden. Nån bot fanns sällan eller aldrig, det visste man av erfarenhet. Enda sättet att skydda sig och de sina det var att undvika all beröring med de sjuka och deras tillhörigheter.

FARS KOSTYM

Redan första dagen tog Smack kontakt med Länssanatoriet.

— Vi har antecknat hennes namn och adress, sa en röst i telefonen. Så snart vi får en plats ledig ska vi meddela er medsamma.

Sju veckor senare kom det ett brev från sanatoriet. Med anvisning om ankomsttid och en lista på allt det som patienten skulle medföra. Smack skrynklade ihop brevet och kastade det i spisen. Nu behövdes varken det ena eller andra. Ett par dagar tidigare hade modern gått samma väg som de andra i familjen. Smack var ensam kvar i stugan.

Med sig hem från Skåne hade han haft sista månadslönen, 30 kr. Ett läkarbesök och medicin till modern hade tullat hårt på kassan. Han hade sparat på örena, knappast unnat sig maten. Nu stod han där utan varken mat eller pengar.

Handelsmannen i byn ställde sig direkt avvisande. — Borga? Nej, si de går då rakt inte. Inte utan man har egen gård eller fast arbete.

Nästa försök gällde fattigvårdsordföranden. Han hette Ernfridsson, var ägare till en av de största gårdarna i byn, tillika betrodd kommunalman sen många år tillbaka.

— Ja, de får ju ble ett lån då förstås. Te en enkel kista å de allra nödvändigaste. Ernfridsson kände väl till den uttraderade familjen.

— Jag skulle behöva en kostym också, sa Smack.

— Kostym? Nä, de går inte. Till fullt friska och arbetsföra får inga allmänna medel utdelas. Det strider helt enkelt mot författningarna. Fattigvårdsordföranden gjorde en gest mot lagboken, som han hade tillhands på skrivbordet.

Under två år hade Smack fullgjort socknens åligganden. Det var anledningen till att han inte kunnat köpa sig någon kostym. Men det sa han inte. Tog bara sin mössa och gick. Hemma på vinden hängde faderns brudgumskostym. Den var gammaldags och illa medfaren, men han slapp ändå komma i blåbyxor på moderns begravning.

EN LITEN FLÄCK

En vecka efter begravningen fick Smack två besök i stugan. Den ena var socknens barnmorska, tillika dispensärsköterska. Den andre var stugans ägare, en storbonde i byn.

Enligt hyreskontraktet skulle bonden ha ett visst antal dagsverken utförda som ersättning för hyran, men av kända skäl hade det blivit klint

NU tar 'folk som vet' REVIGÖR

Maten har vinterhalvåret lägre halt av vitaminerna A och C m.fl. Genom lagring, kokning, återuppvärmning kan ytterligare vitaminer förloras. Men en matsked REVIGÖR tonicum har alltid hela vitaminbehovet för ett dygn. Revigör har över 20 olika vitaminer! Det allsidiga REVIGÖR finns på apotek receptfritt och i hälsokostaffärer.

NYTT:

Utom vanlig 100 st-ask finns nu ekonomisk familjeförpackning, vit dekorburk snygg att duka fram (tömd blir den kryddbark. Kryddhylla gratis!).

AB CARLS-BERGH BIOKEMISK OCH FARMACEUTISK FABRIK

med det under de sista två åren. Nu hade dagsverken hopat sig till både veckor och månader. Nu var det dags att göra rätt för sig.

— Vassego å ta, sa Smack och pekade inåt stugan. — Alltihop, hela klabbet!

— Nej, här tas ingenting, sa barnmorskan. Här ska renas, rökas och brännas.

Smack vände ryggen till sitt främmande. Med dröjande steg gick han ut över gårdsplanen. Fortsatte ut på vägen neråt skogen. Bara gick och gick.

Några dar senare fick han ett brev från dispensären. Han beordrades att inställa sig på länssanatoriet för lungundersökning.

Överläkaren på sanatoriet var en liten man, med vitt stubbat hår, livliga ögon och energiskt gestikulerande armar. Han visste allt om Smacks föräldrar och syskon men talade hela tiden liksom i gåtor. Och minst av allt svarade han på frågor.

— Ja, ja, ja, sa han och tittade noga på Smacks röntgenplåt. — De ä så lite så de knappt syns. Men för säkerhets skull... Några veckor bara...

Sju veckor senare blev Smack inlagd på Lugnet, länssanatoriet i Kronobergs län. En liten fläck på vänster lungpets hade uppdagats på röntgenplåten. Det var sommaren 1933, samma år som Hitler tilltvingade sig makten och blev Führer för tyska riket.

BILEN OCH SKRIVMASKINEN

En hel sommar skulle gå innan vi lärde känna varandra. Smack gjorde sitt tionde sanatorieår, jag mitt första. Vi möttes ibland i korridoren, på krocketbanan eller på nån stig i skogen. Vi hälsade, växlade några enstaka ord, mer blev det inte.

Oftast gick han för sig själv, verkade lite underlig och tillbakadragen. — Han tänker bara på bilar, sa de som kände honom, ett rätt ovanligt intresse, isynnerhet på ett sanatorium, där knappast någon hade körkort.

Varje gång det kom en bil till sanatoriet var Smack framme och synade den. Genast kunde han placera in den i rätt årgång, visste också antalet cylindrar och hästkrafter. Stod bilen på någon undanskynd parkeringsplats kunde han till och med smyga sig fram och lyfta på motorhuvu eller lägga sig på marken och syna underredet. Han läste om bilar, pratade om bilar, visste det mesta om alla bilar.

En dag fram på eftersommaren kom han inklivande på salen. Gick direkt bort till min säng, satte sig på sängkanten.

— Vill du hjälpa mej med en sak, sa han. Skriva ihop ett brev till fattigvårdsordföranden därhemma. Jag behöver en vinterrock. Han pekade på skrivmaskinen som stod på golvet jämte mitt nattduksbord. Det var därför han vänt sig till mig. Jag hade hand om patientföreningens skrivmaskin.

— Smen därhemma har en som han säljer för 35 kr, sa han en dag. Jag förstod att det var en bilmotor. — Den har stått där sen kriget började, men de vore en enkel sak att montera gengas på den. Smack beskrev hur inkopplingen skulle utföras, ingående och detaljrikt. Allt var så enkelt, det var bara pengarna som fattades.

Från patientföreningens understöds-kassa fick Smack fem kronor i månaden. Det var den enda fasta inkomst han hade. För att hjälpa upp finanserna gjorde han emellanåt lite småaffärer. Köpte och sålde. Rakblad, pennor, klockarmband och liknande småplock. Ibland ordnade han också lotterier. Lotterna gjorde han själv och vinsterna kunde variera från glasvaser till bättre begagnade rakhyvlar. På det viset tjänade han några öre här och några där. Från barndomen hade han lärt sig att spara och gnida. Nyttjade varken snus, tobak eller alkoholhaltig adrycker. Flickor brydde han sig inte heller om, åtminstone inte så mycket att det blev förenat med några kostnader. En dag kom han till mig och sa: — Nu, du, fattas det bara åtta kronor. Jag förstod genast vad han menade — bilmotorn.

STARTVEVEN

Den bilmotorn blev Smacks öde. I mars året därpå blev han utskrivnen från sanatoriet. På egen begäran. Under hemresan genom stan lämnade han in sin ytterrock på pantbanken. Efter

mycket ackorderande lyckades han till slut få pantmånglaren att höja budet till en femma. Det var precis vad som fordrades för att motorköpet skulle kunna förverkligas.

Förresten var rocken inte mer värd. En tunn sommarrock utan foder. Ernfriidsson hade en bror, som var handlare i byn. I sitt alltingslager ingick också regnkappor och sk Gandi-skynke. Det var av den sistnämnda sorten som socknen inköpte 1 st för vidare befordran till en hjälpbehövande församlingsbo på länets sanatorium. Och som nästföljande vår överfördes till Pantbankens förvaringsrum.

Nu följde den bästa tiden i Smacks liv. Varje dag jobbade han med sin bilmotor. Slipade ventiler, bytte packningar, smorde, pillrade och putsade. Bensin gick inte att få tag i men smen hjälpte honom med en gengasgryta. Och gengasved var det lätt att komma över.

Om nätterna sov han på ålderdomshemmet. I jämförelse med sanatoriet var inkvarteringen inte mycket att skryta med. Han måste dela rum med en gammal sinnesslö gubbe. I övrigt var det bara sängliggande åldringar på hemmet. Föreståndarinnan var djupt religiös och biträdet led svårt av bacillskräck.

Men omgivningen betydde inte så mycket denna härliga vår. Tidigt steg han upp om morgnarna, fick lite frukostkaffe och stack sen ivrigt iväg till smedskjulet. Därinne stod klenoden, nyjusterad och indikerad efter alla konstens regler. Tändstiftens toppar glänste som ögon i halvdunklet, det nypolerade svänghjulet stod liksom och väntade och utanför i backen blommade vitsipporna.

Första veckan i maj var allt klart för start. Det var en vacker vårdag med sol och fågelsång i björkarna utanför smedskjulet. Smack tände under gengasgrytan, ställde in reglagen och fattade ett stadigt tag i startveven.

Att dra igång en stor bilmotor med en startvev är ett jobb som helt kräver sin man, ett mycket ansträngande arbete till och med för en stor stark karl. Men i ögonblicket glömde Smack all lungrot i hela världen. Glömde att han hade kvävgas på båda lungorna, att han var strängt förbjuden att utföra något som helst kroppsarbete.

I skymningen samma dag hittade man honom. En störtblödning hade ändrat hans liv. Han låg på golvet med blicken mot bilmotorn. Elden under gengasgrytan hade också slocknat.

Komplettera den dagliga kosten med vegetabiliska oljor, som har hög halt fleromättade fettsyror och med

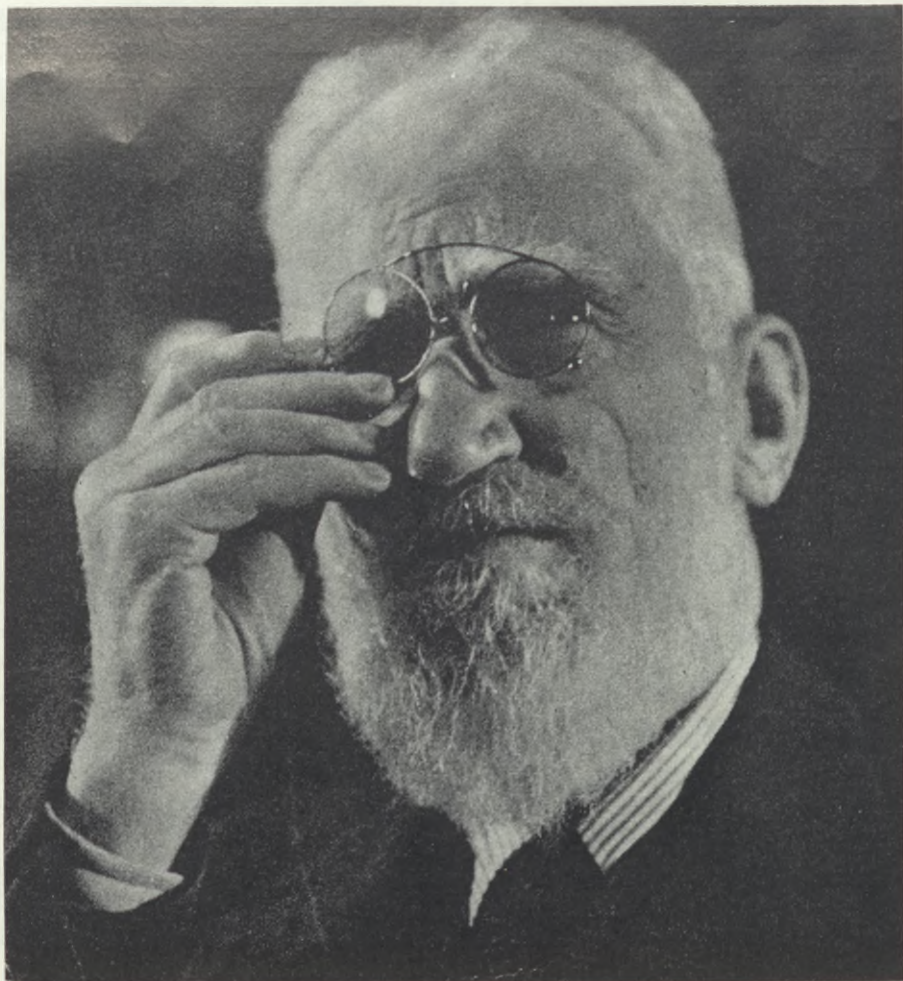
CARDARTÄR

-tabletter. Med varje Card artär-förpackning får Ni det 24-sidiga häftet "Kostråd" Finns i Er hälsokostaffär.

AB CARLS-BERGH
BIOKEMISK OCH
FARMACEUTISK FABRIK
400 51 Göteborg

På tal om Nobelpris

Mycket kan sägas — och mycket har sagts som framgår av detta kåseri av signaturen Sewam — om den företeelse i vårt kulturliv som kallas Nobelpriset. Detta pris kan ses ur många synvinklar och det saknas inte "vinklingar" på Nobelpriset om man gör sig besvär med att granska vad som skrivits under årens lopp. Av det kvickaste som sagts har Georges Bernard Shaw bidragit med många tankvärdheter. Därför sätter vi honom också på första plats ovan i vårt bildgalleri över kända Nobelpristagare (ja, det är faktiskt sant: det finns okända, i varje fall mindre kända, Nobelpristagare).

Vad allt händer inte i den mörka och kulna månaden december. Man ger betyg i skolorna, delar ut julklappar, äter skinka och lut-fisk, företar smärre skogsskövlingar för att tillgodose behovet av julgranar, grubblar över kvars-katt, hänger sig åt avancerat städdille etc. Och så utdelas till "dem som under det förlupna året gjort mänskligheten den största nytta" Nobelpriset. Prisutdelningen äger rum på testators dödsdag den 10 december

och är, som vi alla nogsamt vet, en händelse som uppmärksammas jorden runt.

Nobelpristagarna, som i regel stannar kvar några dagar efter prisutdelningen, för att hålla föreläsningar, bese diverse institutioner, "titta pa stan" osv., kan inte undgå att drabbas av det myckna lussandet. Det hör sedan länge till ordningen att pristagarna skall väckas i arla morgonstund av en ljuv Lucia, och detta har varit många till

glädje, men en och annan har också tagit illa vid sig av det säregna arrangemanget.

Gabriela Mistral torde ha varit den som fann mest behag i den svenska ljusbärerskan. Ja, hon lär till och med ha brustit i gråt och sagt, att detta var en av de vackraste upplevelser hon någonsin haft.

För Sinclair Lewis tedde sig saken betydligt annorlunda. Han påstås ha blivit alldeles ifrån sig av skrämsel och

Knut Hamsun fick Nobelpriset 1920. Han var då en djupt fattig man men också ett bisarrt litteraturgeni som sedan hamnade långt vid sidan om det demokratiska samhällets värderingar.

trott, att just så där uppenbarade sig de första symtomen på delirium tremens.

Onekligen en svår chock.

Efter Nobelfesten passade den frispråkige Lewis på att gratulera kung Gustav V till att denne kunnat hålla sig alldeles klarvaken under den två timmar långa ceremonin i Konsert-huset.

— Jag höll på att längta ihjäl mig efter en drink, sa han. Gjorde inte Ers majestät det också?

Vid den middag på slottet, som kungen alltid ordnar för nobelpristagarna, försökte Lewis tända en cigarett mitt under måltiden. Eftersom detta tilltag stred mot hovetiketten blev han hövligt men bestämt hindrad av en ordenspydd kammarherre.

Lewis kände sig stött och synade den förnäme herrn från ovan till nedan, varpå han, så att alla hörde det, sa:

— Alfred Nobel berättade en gång att han hade en kock, vars skicklighet uppskattades av en högt uppsatt man med känslig mage, och att han hade denne att tacka för sin Nordstjärneorden. Sin franska orden hade han fått därför att han råkade känna en minister personligen. Och ni, min gode man — för vilket slags soppa har ni tilldelats era medaljer.

Naturligtvis har det bland den stora mängden av nobelpristagare funnits många djupt originella män och kvinnor, och de allra originellaste har utan tvivel stått att finna bland litteraturpristagarna. Vad sägs till exempel om den här bomben av Georges Bernard Shaw:

— Jag kan förlåta Alfred Nobel att han uppfann dynamiten, men endast ett odjur i människohamn kan ha uppfunnit nobelpriset.

I regel utdelas priset ”på grundval av föregående års litterära produktion”. När Shaw tilldelades det 1926, nekade han först att ta emot det.

— Aldrig i livet! utbrast han. Förra året skrev jag ingen bok — så det är väl alltså för att jag behagade tiga som man nu gett mig priset!

Han tog sedan visserligen emot ut-

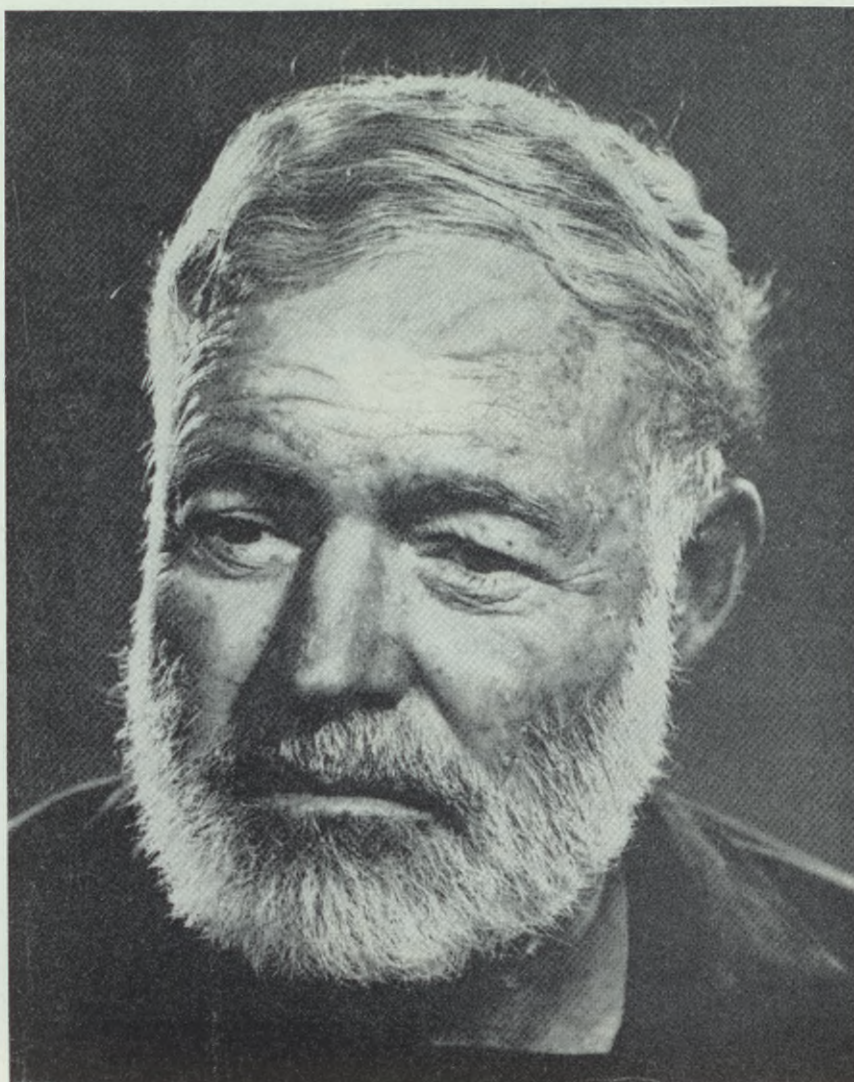
märkelsen, men pengarna föredrog han att överlämna som grundkapital till en engelsk-svensk litteraturfond. Han betecknade priset som ”ett livbälte som kastats till en simmare vilken redan helskinnad klarat sig upp på stranden”.

Shaws uppfattning delades inte av den frodige finländaren Sillanpää. Pengarna var minsann bra att ha. Bara äran kunde ju ingen leva på. Han skickade alla sina sju barn ut på gatorna i Helsingfors för att sprida nyheten om sin rikedom, och mitt under en flygräd hördes deras rop:

— Pappa har blivit rik! Hurra, hurra!

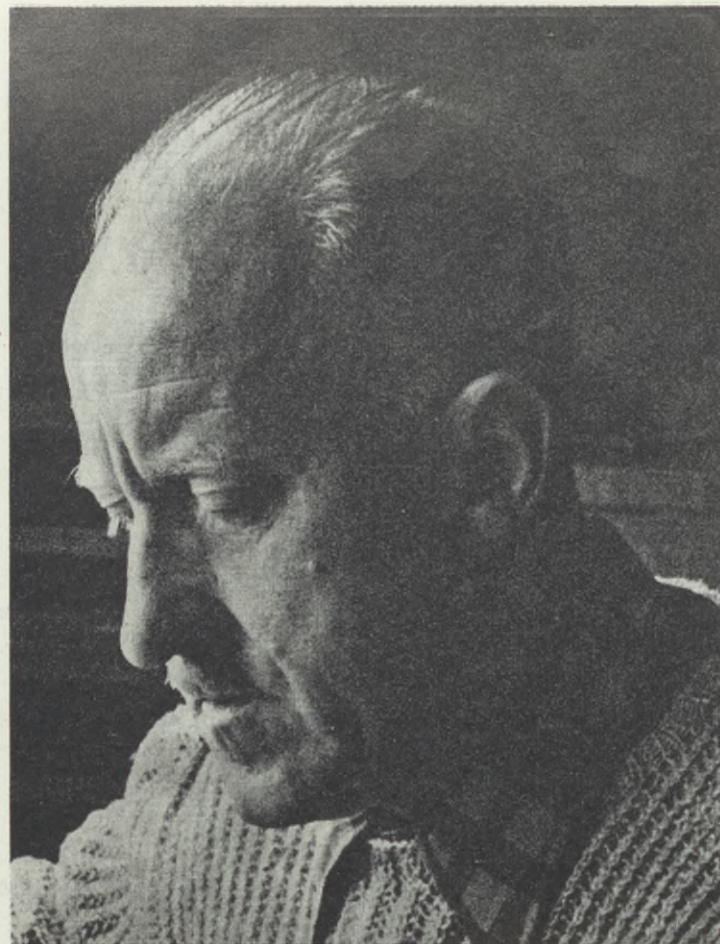
Till de verkligt bisarra litteraturgenierna hörde Knut Hamsun. När han fick priset 1920 var han fattig som en lus och blev så förtjust över de många slantarna att han satte i gång med att fira tilldragelsen i två veckors tid. Under festligheterna i Stockholm passade han på att dra en av Nobelkommitténs ärevärdigaste medlemmar,

Ernest Hemingway fick så småningom Nobelpriset. Det var år 1954 och spänningen bland de stabila herrarna i Svenska akademien på hur Hemingway skulle reagera var säkert stor.

Finland och Island har inte precis gynnats av herrarna som delar ut Nobelpriset. Frans Eemil Sillanpää som fick priset beredskapsåret 1939 och Halldór K Laxness som blev belönad med priset år 1955 heter de som blivit utmärkta på detta sätt. Deras reagenser på priset var lite olika.

professor Henrik Schück i skägget, och strax därefter skuttade han över till Selma Lagerlöf, som också hörde till kommittén, knäppte med fingrarna mot hennes korsett och utbrast:

— Det låter precis som en klockboj. Kan jag ha seglat vilse!

(Senare i livet seglade samme Hamsun vilse på de politiska ideologiernas hav, men norrmännen har förlåtit honom det mesta. Även gamle helige Ibsen kunde ju fara en smula vilse ibland — och då så.)

Hamsun sade inte nej till en dram eller två när han var i lektagen — och det var han ofta. Samma var förhållandet med hans amerikanska kollega Ernest Hemingway. När denne fick priset — i första hand för sin bok "Den gamle och havet" — sade han först: — Jaså, den! Men den skrev jag ju för att jag var pank! Sedan tillade han: — Nåja, nu kan jag i alla fall betala mina skulder och får ändå en bra slant över till gin och whisky.

Halldór Kilian Laxness blev så uppbragt när han till en början fruktade att skattemyndigheterna skulle lägga beslag på 90 procent av hans priskronor, att han påstås ha svarat en reporter som frågade honom vad han skulle

använda pengarna till: — Det finns ingenting att göra. Dom tio procenten som blir kvar tänker jag köpa brännvin för.

Lyckligtvis tillskansades en "lex Laxness", som tillförsäkrade den temperamentsfulle islänningen prissumman oavkortad.

Ofta klagas det över att den och den litteraturpristagaren är så till den grad okänd för en bredare allmänhet. Men det kan också slumpa sig så att vederbörande är tämligen okänd till och med för sin egen förläggare. Åtminstone var detta fallet med exilryssen Ivan Bunin. I december 1933 ringde en journalist upp mrs Blanche Knopf, en av cheferna i Alfred Knopfs stora amerikanska förlag, och sade:

— Jag ber att på det hjärtligaste få gratulera!

— Till vad då? undrade mrs Knopf.

— Herregud, Ivan Bunin har ju fått nobelpriset!

— Ivan Bunin!? ...

— Ja, han är ju en av era författare ...

— Det hade jag ingen aning om, sade den konstnerade direktisen. Har han verkligen fått nobelpriset?

— Javisst.

— Javisst.

— Jaså, jaha... Men för vad kan han ha fått det?

Tablå.

Bunin levde vid den här tiden som utfattig emigrant i Paris. Han for till Stockholm, fick pengarna, återvände till Paris och söp sig stupfull.

Ett år senare var han utfattigare än någonsin.

Årets konstnär: SVEN BJÖRNSON

Sven Björnson är född i Göteborg år 1927 men har tillbringat det mesta av sin konstnärliga verksamhetstid i Stockholm. Han kan med självklarhet säga att han är självlärd som konstnär. Mycket lärde han sig under åren som dagspresstecknare. Han arbetar också som grafisk formgivare. Han har deltagit i utställningar både här hemma och utomlands.

Han har många intresseområden, men intresset för båtar och hav har han burit med sig sen barndomsåren vid västkusten, som syns på sid 11 och 15. Ett annat intresseområde är baletten som framgår av mittuppslaget.

Björnson

TECKNING AV SVEN BJÖRNSON

JAN-ERIC PALM

Rapport från 40-talet

Jan-Eric Palm är född 1933. Sedan debuten som författare år 1958 har han gett ut sex böcker. I år kom hans roman *Lyckans murare* på Författarförlaget, förlaget som ägs av författarna själva. I *Lyckans murare* ville Palm visa hur ideologierna formas hos den enskilda människan utifrån villkoren i den miljö där hon är verksam. Jan-Eric Palms författardröm är att kunna förmedla ett klart socialistiskt budskap till läsaren. I dessa prosaavsnitt för oss Jan-Eric Palm till det svenska fyrtioalet så som det upplevdes av den som då var mycket ung.

CYKLISTERNA

På sommaren fanns det bara arbetarbarn kvar att leka slagsmål med tills någon skrek: "Håller du med mig?" eller "Ger du dig nu eller nu eller nu då?"

När det var som allra varmast om dagarna svepte vattenspridarna runt, runt med sina svala, lätta flor av vattenstänk. Evald hade lånat oss sin fotboll som vi sparkade sönder ute på en äng. Han skulle inte återvända ifrån västkusten förrän till uppropet i skolan i augusti. Och till dess trodde och hoppades vi att han hade glömt både fotbollen och oss.

Vi kom ganska långt genom att öva balansgång på stengärdesgårdarna. Vi kom nästan ner till sjön, till en sjö med rent sötvatten, badande människor och sandkrypare som man kunde fånga genom att föra ett ståltrådsnät utefter sandbotten som var gråvit och len.

Barfota smög vi oss sedan fram genom snår för att betrakta svettiga vuxenkroppar i naken omfamning bland buskarna. Så semestrade många

svenskar i och utanför sina golvlösa tält under kristiden.

Sören hade sett sånt på närmare håll. Han visste vad det var för slags mystik. Han kände till vuxenkropparnas målsättning. Han berättade, att mannen "brände av" när det stönades som värst och båda bet i varandras skuldror och stirrade och blundade och stirrade igen.

Vi fann det hela ganska meningslöst och föga värdigt att ta upp på vårt program — ens till diskussion.

Men slagsmålen oss emellan blev dock aldrig riktigt som förut. Vi tog t ex livtag allt mer sällan. Vi drog oss för att spela ut allt sånt som på något enda sätt påminde oss om semester-svenskens och semestersvenskans kroppsligt förenade ensamheter.

Samma kväll sprang vi dansande och drillande omkring i vattenspridarnas behagliga slöjor av regn över gräsmattor. Det var flera veckor efter midsommar — en lördagskväll då Radiotjänst lät höra av sig med en dragspelsschottis i en grannes skrovliga apparat. Vi såg bl a Slaktar-Axel, hur han krökte rygg

när han bar in den ena olagliga skin-kan efter den andra för rökning i familjens bryggghus.

Vi hängde på ett staket och diskuterade olika cykelfabrikat.

"Hermes och Monark höll måttet. Rex och Crescent kom i andra hand."

Vi ville cykla långt, långt bort. Leva ett rörligt liv på cykel. Trampa ett lackerat mästerverk. Inte bara prata om cyklar.

Inte bara snacka cykelpolitik.

Så tänkte vi där vi hängde på ett omålat cementstaket en utmärkt kväll för cykling.

Det var vår yttersta vilja — vår ytterst barnproletära vilja: Leva som människor som cyklister i cyklisternas tydliga värld.

VANDALERNA

Anförda av Julle som hållit andan längst och därför utsetts till hövding för en dag, halshög vi Jönssons vita, vaktande syrener med nyslipande träsvärd.

Det fanns väl inget mer förhatligt för oss — vi frivilliga vildar — än dessa tomtägarnöjda målsmän och all den nyttogemenskap med djur och kvinnor de eftersträvade, ja krävde.

Vi rev stängsel, vält vattentunnor och släppte ut kaniner ur kvalmiga burar. Därefter höll vi hetsiga rådslag om nya hämndaktioner eller reträtter på ett ockuperat garagetak. Där låg vi på rygg med ansiktena runda och blanka i solen. Det platta takets papp osade tjära. Någon ville plötsligt veta vem som kunde andas snabbast. Och vi började genast träna för en ny världsmästartitel.

Het luft med ångor av tjära pumpades in och ut genom fyra luftstrupar. Men när spurten närmade sig tappade alla räkningen — och fattningen eftersom Jönsson kommit hem och upptäckt sina stympade syrener, det omkullvräkt stängslet och att kaninburarna stod på vid gavel.

Egentligen var det bara Julle som tappade fattningen. När Jönsson började svära för sig själv allt intensivare och skrika om "satans ligister" för-

svann Julle med ett våldsamt skutt rakt ut i luften på garagets baksida.

Och då måste ju vapenbröderna följa efter — eller försöka fly — som arm-svage Vilgot, som försökte slita sig loss under flera pinsamma minuter medan han obönhörligt släpades in i det vitrappade målsmanshögkvarteret där han hölls som gisslan tills alla träsvärdens glada svingare infunnit sig för vidriga bekännelser och domar.

LOKALREVY

För att få rampljus till vår första kabaret hade vi lagt beslag på allt som fanns av ficklampor i omvärlden. Dessa hade vi sedan provisoriskt gillrat upp på scenens fundament av masonit och sockerlådor. Till premiärens gala-föreställning som ägde rum i kryddhandlarens garage, vilket blivit tomt sedan hans gengasbil kommit på avvägar på Kiviks marknad, infann sig våra axelvadderade mödrar för att få klarhet om vad slags virtuoser till varelser

de hade satt till världen under trettio-talet.

Det måste dock ha varit något galet med reklamen. Hade Sören kanske haft för höga styltor när han gått omkring med textade skyltar som uppmanat till allmän rusning efter biljetter till årets strongaste revy? Eller menade omvärlden att dess behov av underhållning vid denna krigiska tid alls inte antagit såna proportioner som gossen med den styltande skyltreklamen tycktes demonstrera?

Eller underskattade man våra artistiska talanger så enormt att bara några undrande anförvanter tordes ställa upp för att beundra flickan Solveigs suggestiva spel med skuggor, söka lyckan i ett vinstrikt blomsterlotteri, häpna över Julle såsom tyngdlyftargeni eller charmas av den lille Sörens frenetiskt musikaliska inlevelse i någon folkkär sång

Det artade sig till en början ganska bra med alla våra kristliga tablåer. Solveigs skuggspel togs emot med jubel — ej enbart av ett par kavata mostrar. Och Evald tjusade den stående publi-

ken genom att talangfullt härmande begagna sig av den förträfflige Hector El Necos språkliga jargong och kortkonster.

Vi hade själva gett oss denna chans att imponera på en skara tröga målsmän. Och kanske var det också Sörens enkla mening, att blända och briljera med ett extranummer till följd av den effekt han uppnått med sin käcka solosång och sina joddlingar.

Som tack för dampublikens ovationer klämde alltså Sören — upplivad och säker — i med en av dagens mest obscena schlagers till allas vår stela fasa och förfäran.

Eftersom han lärt sig sången med den muntra, raka texten hemma, så tyckte han väl tveklöst att han utåt — här och nu — ej avvek från det allmänt godtagbara. Han sjöng ju dock något som prisades hemma i hans egen grovarbetarsunda familjära krets.

Alltnog! En djupt uppskakad moder utbrast att hon skulle vilja sjunka genom jorden. Och någon annan stötte våldsamt upp garagets tunga port och störtade sig ut i friska luften. Någon skrattade hysteriskt. Evald försökte i förtvivlan fälla ridån av tjocka säckar, när rampens ljus av rödgult ficklampskens förbleknade i dagsljuset som strömmat in och blottat de förskräckta aktörernas osminkade, knotttriga skinn.

Spontant strömmade publiken ut — utan att dock kräva pengarna tillbaka. Men också utan att direkt utslunga hotelser med anmälan om sårande av tukt och sedlighet.

Men ingen av oss drömde om represser eller om upprättelse av annat slag på länge. Isynnerhet inte den livsglade Sören som fick kritik istället för kvällsmat när han kom hem. Kritik som sved som eld i stjärten.

"Fast ändå inte värre än vanligt", påstod han efteråt, tappert sorglös men vis.

POTATISPLOCKARNA

Gemensamt för alla skolbarn vid den tiden var att de plockade potatis varje höst. Skolan skickade ut oss till bönder som saknade billig arbetskraft. Och efter en veckas ihärdiga plockande var vi tillbaka med värkande ryggar i klassrummen. Det låg kanske någon tanke om arbetsfostran bakom skolans beslut att ställa eleverna till förfogande för jordbruksproduktionen. Men å andra sidan fanns det sk storbönder med kommunala förtroendeuppdrag,

välbärgade odalmän på vars leriga, vidsträckta åkrar man kunde finna hela skolklasser i arbete.

1.

Kerstin och Evald hade kommit på varandra med att iaktta varandra under korta avbrott i potatisplockningen. De började försiktigt samtala när de cyklade hemåt på skogsstigar på kvällen.

Snart ropade de svar på utropade tilltal.

Detta var deras verkliga glädje: att ställa ifrån sig cyklarna och gå omkring i mossa och strävt höstgräs.

De höll i varandras händer. Tallbarr doftade. Det rasslade i myrstackar. De var jordiga om händerna efter arbetet. Kremlor och soppar höll på att ruttna. De andades ord, de bejakade det närvarande livet med kyssar och smekningar med jordiga händer, med nariga läppar.

De gjorde inga tekniska, inga förledande framsteg. Deras sanna glädje bottnade i upptäckten av ansikte.

2.

Det blåser från alla håll så att alléträden liknar sprattelgubbar i full, festlig aktion. Kerstin står i skuggan på balkongen och ser honom komma i golfbyxkostym och med skolmössans blanka skärm pressad ner över pannan. Hon gör samma iakttagelse som på potatisåkern: ansiktet blekt, ännu inte suddigt anpassat till någons borgerliga anspråk — ännu inte nertonat i vissa målsmäns så kallat goda smak.

Hon förflyttar sig genom huset med en trettonårings ryckiga snabbhet och svikt för att öppna ytterdörren, öppna för den käraste gästen till bjudningen, till det förgyllda firandet av hennes födelsedag.

Man sätter en hatt av blått glanspapper på Evalds huvud. Händer sträcks ivrigt ut för att formera till ringlekar. Uppspelta, svettiga mödrar trallar de gladaste dansvisor. Han dras med i galopp, motioneras med våld av ett hejdlöst barnkollektiv. Knuffas och trängs, påhejas och instrueras till ett glatt och otvunget deltagande av Kerstins plötsligt fientligt främmande ögon.

Det är en kväll, en situation som han skall minnas för den motbjudande upptäckten av att hon inte längre är vuxen som på hemvägen, på stigarna från potatisåkern.

Eller har hon vuxit ytterligare? Har hon kanske rentav börjat snegla åt förrådiska målsmän? Hon håller sitt

saftglas på samma eleganta, överlägsna sätt som han sett damer hålla sina sherryglas på Appelgrens konditori i staden. Och inte är hon förtroligt glad när hon uppsöker honom med sitt förställda ansikte. Och inte kan han besvara ett enda av hennes självsäkra, snabba leenden.

Det är en kväll som kräver beslut för hela livet: besluta att agera lämpligt, klokt eller att enbart hata.

3.

Ovissa om vem som förrådde vem — vem som när det gällde svek vad — spred de sig åt olika håll i skogen.

De hade samlats kring kryddhandlarsonen som kring någon som dömts till arkebusering. De hade ju sina målsmän — bruksarbetarna som jobbade hårdast för inkomsten, denna magra veckolön i fredagens kuvert.

Men Evald tillhörde någon som sålde mjöl, socker, kryddor och färskvaror till överpris. Någon som visst trodde att han gjorde fattiga familjer ovärderliga tjänster.

Höststormen satte sina skuldror mot kraftiga stammar och försökte välta omkull träden. Men det var inte trädens rörelser som skrämt dem till flykt. De hade samlats där i skogen av vrede. Och det hade till en början inte rått något tvivel om varför ingen av dem hade velat låta sig bjudas på kola eller på slickepinnar av Evald.

Barnveteraner lät sig aldrig mutas. De visste hur förrådare behandlades. Vinande pilar eller knivar fick göra sitt.

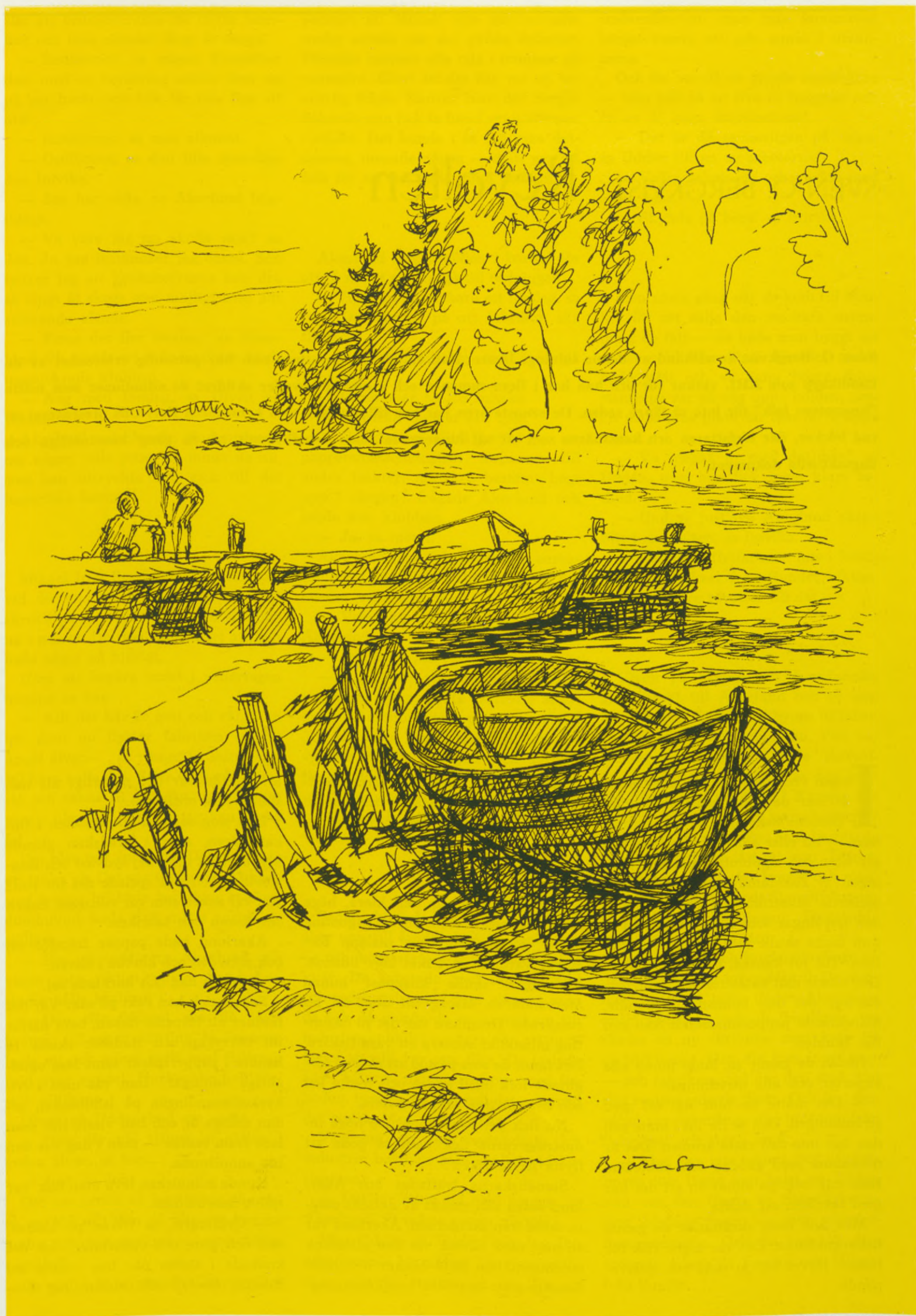
Ingen fjäskade ostraffat in sig hos flickor som Kerstin, den förhatliga bruksingenjörens dotter.

Julle hade om natten drömt om att Evald stått högt uppe på ett berg och hållit den bleka, högfärdiga flickan i handen. Men när Julle hade försökt att klättra upp till dem hade berget plötsligt blivit allt brantare. Deras råa skratt från höjden hade hånat hans vanmakt, känslan av att inte kunna klättra, att inte kunna nå upp i nivå med Evald och kämpa på lika villkor om flickan.

För en sann potatisplockare som han var det en omöjlighet att klättra. Denna grymma upptäckt hade han väl inte gjort nu om inte Evald varit hans kamrat, hans jämställde kompis i lekar.

Men nu fick det vara nog med överligheter. Han beslöt sig för att aldrig mer drömma. Inte ens om natten när han stönande somnat in.

Inte ens då. Aldrig!

Björnson

SVEN O. BERGKVIST Revolten

Sven O. Bergkvist är välkänd av denna tidnings läsare. Han tillhör de författare som har personlig erfarenhet av de handikapp som RHL verkar för och han har i flera romaner och i många noveller skildrat de situationer som mötte "lungsotens folk" för inte så länge sedan. De senaste åren har han tillsammans med konstnären Bert Olls presenterat en rad böcker, där författaren och konstnären som ett väl fungerande team åstadkommit på en gång konstnärliga och dagsaktuella dokument.

I ngen visste med bestämdhet efteråt hur det lilla ordet hade nått Stenöns fiskeläge. Revolt, sa man bara — nu eller aldrig! Saken var den att höst och uppbrott nalkades. Men ingen av fiskefamiljerna hade tillnärmelsevis saltströmming i kar, tunnor och fjärdingar som förr om åren. Det som fanns skulle inte räcka över vintern. Till jul kanske, men inte längre. Det lutade mot katastrof och naturligtvis var det den bolmande, fräsande, illaluktande pappersmassfabriken som bar skulden.

Redan de gamle sa, långt innan alla experter och alla utredningar:

— Det måtte ha blivit nåt fel med strömmingen. Den är för lös i kötten och den har inte den rätta aromen. Det är detsamma med gäddan och abborren. Kan inte begripa annat än att det har med fabriken att skaffa...

Men folk hade skrattat åt de gamla fiskargubbarna. Det var ingen risk för fisken. Havet var ju stort och självre-

Men nu hade ju både fabriksmännskor och vetenskap vaknat och mer än på ett sätt givit gammelfiskarna rätt...

Alla på Stenö var den klara, höga höstmorgonen överens om att någonting måste göras. Fabriken skulle stängas. Fiskelagen skulle knappast kunna återvända en säsong till utan att bli ruinerade. Dessutom var det ju någonting misstänkt numera att vara fiskare. Det fanns de som påstod att sådana förgiftade folk intill andra och tredje led och det var inte roligt att höra.

Nu fick det vara stopp! De höga industriherrarna fick vara så goda att flytta på fabriken...

Stenöfiskarna träffades hos Åkerlund sedan alla ruskat av nattens magera sköld från skötgarnen. Åkerlund var en man med huvud, var den allmänna meningen; han läste böcker och hade förmågan att upprätta bouppteckning-

ar. Därför var det naturligt att han skulle vara ordförare.

Han slog sej ned i korgstolen i fin-kammaren, men i brådskan glömde han bort att ta av sej sydväst och långstövlar. Men vad spelade det för roll? Det var saken som var viktigast. Saken om fisken och fabriken.

Åkerlund hade papper framför sej och skrivdon och klubba i näven.

— Jo, sa han och harklade sej.

Sedan gick han rakt på sak: Var det fasoner att förpesta fisken, bara därför att herrskap och stadsbor skulle få handla i papperspåsar samt läsa ogudaktiga tidningar? Han var med i frikyrkoförsamlingen på landbacken sedan många år och han visste hur man lade fram texten — men i dag var den lite annorlunda.

Kunde människan leva utan fisk var själva innebörden.

— Ordförarn! sa Ulvén på Udden, stor och grov och väderbiten, och det knakade i stolen när han vräkte sej bakåt i oljeställ och träskor. Jag före-

slår att bruksherrarna får flytta fabriken och hela eländet långt åt skogs!

— Instämmer! sa någon. Fortsätter dom med sin hantering ställer dom oss på bar backe och folk får inte fisk att äta!

— Instämmer, sa man allmänt.

— Ordförarn, sa den lille spenslige Jon Inivike.

— Jon har orda, sa Åkerlund högtidligt.

— Va vare jag nu skulle säga? sa Jon. Jo, jag instämmer jag också. Sen tycker jag att bruksherrarna kan dra så långt åt skogs som möjligt med sitt stinkande elände.

— Finns det fler förslag? sa Åkerlund och gjorde sej redo med den hemmasnickrade klubban.

— Nog med förslag, sa Ulvén på Udden.

Åkerlund antecknade. Han undrade om någon ville yttra sej innan de nu, som han uttryckte det, gick till det historiska beslutet.

Mikael från Sundet hade suttit tyst vid dörren. Nu började han plötsligt skruva på sej och skrapa med träskorna i golvet. Det var uppenbart att han hade något på hjärtat.

Utan att begära ordet i vedertagen mening sa han:

— Allt det här är gott och väl. Men om dom nu flyttar fabriken en bit uppåt älven... så rinner ju skiten ner till havs i alla fall. Etter va jag kan förstå och räkna ut det. Fast jag är inte precis nån lärd man så jag kan ju ha fel.

Det blev tyst en stund. Det här tålde att tänka på. Det var tydligt att Mikael, som annars brukade betraktas som ett dumhuvud, hade givit mötet en tankeställare.

— Hm, sa ordförare Åkerlund och visste inte riktigt vilken hand han skulle hålla klubban i.

— Den där Mikael ska då jämt krångla till saker och ting, sa Jan som hade ett och annat otalt med fiskaren rakt över sundet. Nu kanske han förstör alltihopa...

Ulvén på Udden bad om ordet.

— Dom får väl släppa ut skiten i andra älvar, sa han.

— Just, sa Jon.

Det var precis va jag tänkte på också, sa Mikael. Men då blir det kanske andra fiskare som får den i sina skötar i stället.

De andra bara gapade. Det var up-

penbart att Mikael inte bar huvudet under armen när det gällde debatter. Plötsligt började alla tala i munnen på varandra. Klart att det här var en besvärlig fråga. Kanske blev det Bergöfiskarna som fick ta hand om utsläppen i stället. Det kunde i så fall vara det samma, menade någon — dom var ett folk för sej och hade alltid så varit.

Åkerlund slog klubben i bordet för att få mötet att återgå till ordningen.

— Här föreligger bara ett förslag, sa han. Det går ut på att fabriken ska flyttas.

— Nog med förslag, sa Ulvén på Udden.

— Instämmer, sa Jon Inivika.

Mikael från Sundet satt tyst.

— Godkänner alltså mötet... att pappersmasseindustrin förpassas till andra trakter, närmare bestämt högt upp i skogen? frågade Åkerlund och höjde åter klubban.

— Ja, sa mötet.

Åkerlund fann frågan med ja besvarad och slog klubban i bordet så att det hördes vida omkring.

— Vem ska utfärda skrivelsen? sa Åkerlund.

— Ordförarn, sa rösten.

— Jag finner att undertecknad fått i uppdrag att upprätta skrivelse angående fabriksförflyttning, sa Åkerlund och klubbade lite försiktigare och försyntare den här gången. Och därmed får jag förklara mötet avslutat, eftersom inga andra frågor föreligger, slutade han och satte punkt med ett mer markerat klubbslag.

Sedan började väntans tider. De åkte upp till landbacken på senhösten — och konstaterade att fabriken stod kvar. De arbetade med skötbindning och redskapslagning över vintern, men då och då gjorde de en avstickare till industrisamhället — bara för att upptäcka att allt var som förr. De lastade ånyo båtarna när våren kom, med fiskedon, tunnor, kaggar och det ena med det andra. Men med tvekan.

Värfisket var rent bedrövligt. Och industrin bolmade som vanligt vid horisonten...

— Det tar alltid tid med papper, sa Åkerlund. Vi måste ge oss till tåls.

Men Uddén på Udden och Jon Inivika började bli otåliga. De gjorde sällskap upp till bruket en dag för att

undersöka om man inte åtminstone börjat rasera ett och annat i utkanterna.

Och det var då de gjorde upptäckten — man höll på att riva en byggnad och en av de höga skorstenarna!

— Det är då sannerligen på tiden, sa Uddén till en av arbetarna.

— Va?sa arbetarna och glodde med stora ögon.

— Skynda på bara! sa Inivika.

Men nästa gång när de kom till Bruket för att sälja den stackars strömming de fått — då hade man byggt ett annat och större hus där det andra hade stått och en ännu högre skorstenspipa var på väg upp i höjden, precis på samma plats där den förra hade tronat.

— Va menar ni med det här? sa Uddén, men han fick inget klart besked.

— Undrar just om Åkerlund skrev rätt i skrivelsen, sa Inivika.

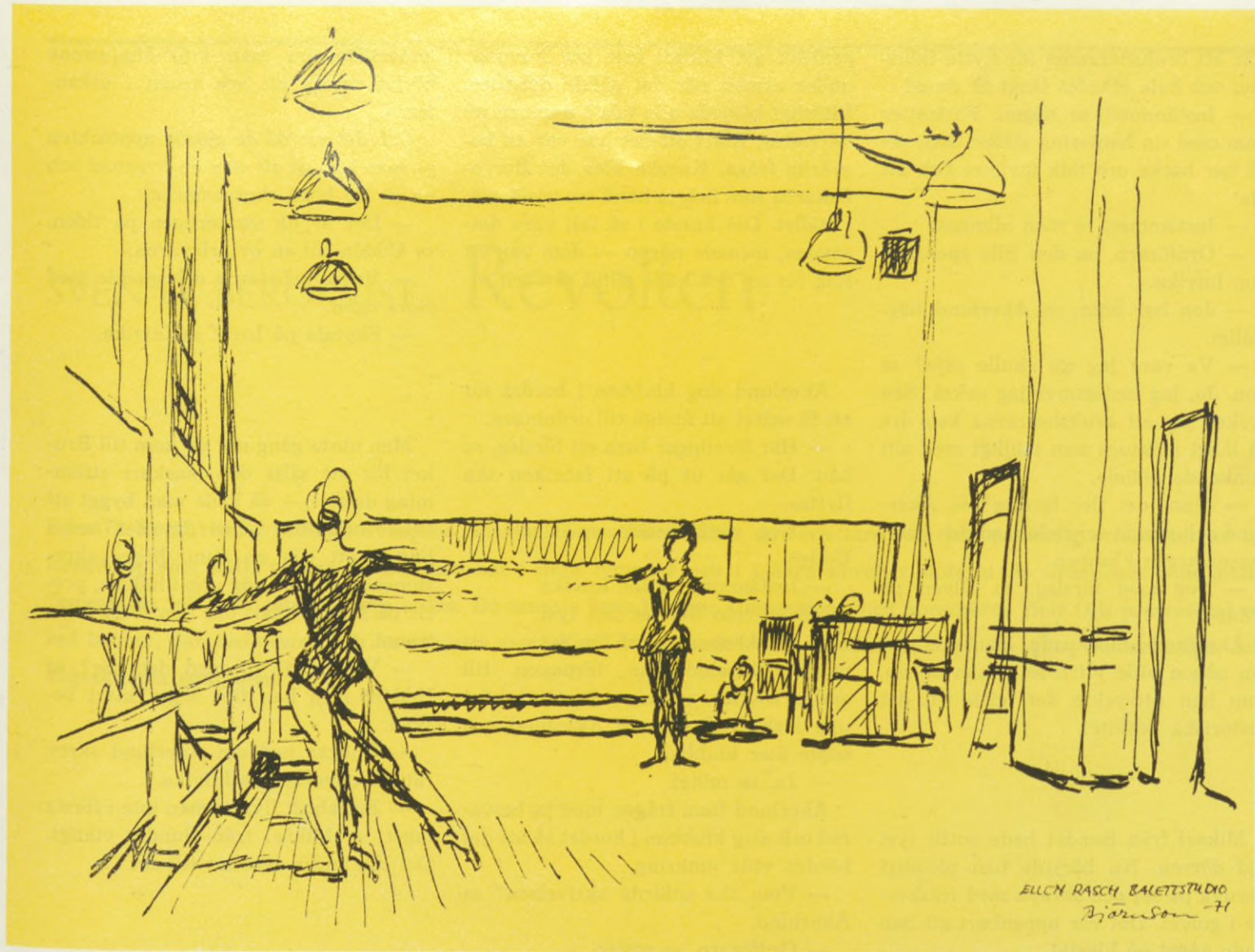
— En fabrik flyttar man inte i första taget, sa Mikael från Sundet viktigt. Det ska andra revolter till det.

Ulvén på Udden och Jon Inivika gick direkt till Åkerlund och sa som det var: man höll på att bygga ut fabriken i stället för att riva den. Vad var meningen egentligen. Hade skrivelsen förfelat sin verkan? Var den kanske inte riktigt utformad? Kanske var det dags för en ny och mera bestämd?

Det var då som Åkerlund berättade att han just hade fått ett svar. Bruksledningen tackade för brevet och meddelade att de förstod Stensöfiskarnas synpunkter. Handlingen föranledde emellertid ingen åtgärd.

De grunnade och funderade länge på detta: föranleder ingen åtgärd. De samlades till nytt möte under Åkerlunds ordförandeskap och de bestämde att skicka en ny skrivelse med krav på en förklaring. Men det kom inget svar — och fabriken stod där den stod. Till slut resignerade de flesta. Och just den våren var det många som bröt upp från fiskeläget och steg i land.

— Man kan inte kämpa mot utvecklingen hur länge som helst, sa Udden som var den första av Stensöfiskarna som började inom — just pappersmasseindustrin. Och det var han som ordnade arbete åt Inivika och Mikael från Sundet...

ELLEN RASCH. BALLETSTUDIO
Björnson '71

TECKNINGAR AV SVEN BJÖRNSON

STUDIER

BALLETT

ERIK RANSEMAR

Brev från en vit sal

Denna berättelse är utformad som en brevnovell. Det är en teknik som inte används så ofta men det finns några goda exempel i världslitteraturen på dess användning. Tekniken medger att man — om man använder novellen som form — på ett relativt kort utrymme kan komprimera en ganska lång tidsrymd. Tekniken gör det också möjligt att kombinera fiktion och dokumentation, d v s man kan kombinera det som man "diktar" kring huvudpersonens gestalt med sådant som är självupplevt eller på annat sätt dokumenterat. I denna novell vill författaren flytta läsaren in i 40-talets sanatorievärld till den tid då det inte fanns några antibiotika eller några andra medel mot tuberkulosen.

Näs sanatorium den 8 juli 1947

Broder Lars G!

Du får förlåta mig att det inte blivit något skrivet förrän nu! Jag har inte orkat. Jag trodde inte att sängen kunde verka så förlamande. Jag har haft feber och helt har den inte gått ner ännu. Ja, Du, det har snart gått två månader sen jag kom hit. Jag får tacka Dig för breven och böckerna. Breven har jag läst och glatt mig åt, böckerna har jag bara bläddrat i. De skall nog så småningom bli lästa. Vistelsen här kommer att bli lång sägs det.

Jag har fått svar på de första proverna nu. Positiva — och något annat var väl inte att vänta. Röntgen vet jag inte något om, jag kan inte tolka det svar jag fick. Men de gamla "sotarna" här vet besked. Jag har en stor cavern säger de. De kan tyda och lyssna vad läkarna säger på storronden. Det är jag för grön till.

Jag ligger på en sal för sex. Alla de andra är äldre. Man får många lärdomar på det sättet. Inte allt är väl positivt men i stort finns det hjälpsamhet och, vilket kanske förvånar Dig, en ljus glädje här. Om Du trodde att det fanns en dödensväntrumsstämning här så har du förläst dig på Stolpe. Det var en annan värld han skildrade och det finns inga beröringspunkter med våra svenska landsbygdssanatorier.

Må så gott och hälsningar!

Näs sanatorium den 10 augusti 1947.

Broder Lars G!

Jag måste skriva några rader till Dig innan jag går ut till solen, vindarna och fåglarna. Idag på storronden fick jag mina första "timmar". Som nybörjare i örtagården fick jag två timmar, där börjar man på trappsteget. Vad litet kan bli stort i denna värld av avskildhet! Jag var lika glad som en skol-

elev som får beskedet att han med glans klarat sin examen.

Jag kunde knappt invänta det magiska klockslaget, då man fick stiga ur sängen för att gå ut i korridoren och stega fram till sitt klädskåp och välja ut de kläder man skulle ta på sig. Man tar ju bästa finkostymen, i den mån man har flera sådana att välja på. Nu sitter jag, sitter och skriver detta brev vid mitt sängbord. Darrig i benen är jag, man tål inte mer, man tål inte ta på sig kläderna utan att bli andfådd och darrig. Svettig blev jag dessutom.

Men det blir glömt när jag tar de första stegen utomhus. Det heter ju två timmars promenad.

Hej på dej från en vandringsman.

Näs sanatorium den 25 augusti 1947.

Broder Lars G!

Tack för uppegångsblommorna! Du är ju vitsig vet jag!

Jag har inte beskrivit vårt slott. Det byggdes åren kring första världskrigets utbrott och det har inte ombyggt eller tillbyggt sen dess, om man undantar några ligghallar en bit bort i skogen. Första våningen, eller bottenvåningen om du så vill, upptas helt av läkarrum, mottagningsrum, undersökningsrum, laboratorierum etc. Där har vi också ett litet bibliotek, affärslokal etc. I andra våningen har vi två avdelningar, en manlig och en kvinnlig. De ligger på var sin sida om dagrummen, som är två. Även dagrummen har sin mans- och sin kvinnosida, om av konventionella skäl eller av påbudna, det har jag aldrig gjort klart för mig. Tredje våningen upptas likaså av två avdelningar men där finns också en sköterskebostad. Själv är jag patient på denna våning, närmare bestämt på avdelning 4. Ovanför oss har vi den förbudna zonen, vindsvåningen, där den kvinnliga personalen i stor utsträckning bor.

Jag vill inte påstå att våra sköterskor är utvalda bland en samling skönhetsmissar eller att det ens skulle vara nödvändigt, men vad jag inte förstår är, varför en speciell yrkeskår som sjuksköterskans i sina led rymmer så lite avvikande personligheter. Samtliga våra avdelningssköterskor är religiösa. Inte nog med det, de tillhör samma riktning allihop. Vem har indoktrinerat dem?

Jag överlåter åt dig att fundera.

Aterkom sedan med resultatet!

Näs sanatorium den 14 september 1947.

Broder Lars G!

Sommaren leker kring våra vita väggar och det är skönt för den som inte kan vandra så långt. Det går framåt för Din bleke broder, i dag har jag avancerat till middagsätarnas skara, dvs jag har fått vara uppe fyra timmar och då får man också äta middag i matsalen.

Vår dag har följande mönster: Klockan 6.30 i arla morgonstunden blir vi väckta av två förtjusande (mer eller mindre, men mest mer) biträden som rycker upp oss ur sängarna, ty det skall bäddas. Då skall tempen vara tagen, annars blir det reprimand. De gamla förhårdade sotarna slipper reprimanderna ty de fabricerar sina noteringar efter väl inarbetade rutiner. Klockan sju ungefär dyker nämligen avdelningssköterskan upp och tar pulsen på nykomlingarna och de som ej

har full dag, dvs får vara uppe hela dagarna. De senare skriver själva upp tempen på kurvan. Det är ett förtroende det som sätter stora prov på fantasin.

Klockan åtta får vi vår frukost. Mellan åtta och nio får vi läkarbesök, en dag i veckan går överläkaren med på rondon, den bär beteckningen stor-rond, då sker de stora avgörandena: utskrivning, operation, gasning. Mellan halv tio och elva har vi vår första ligg-tur. Klockan tolv äter vi middag. Halv två börjar tysta turen som varar till halv fyra. Klockan tre tar vi eftermiddagstempen. Klockan halv fyra cirka blir vi bjudna på kaffe. Sen har vi vårt kvällsmål klockan sex. Läggdags klockan åtta och klockan tio skall det vara släckt och tyst.

Släckt och tyst för denna gång.

Näs sanatorium den 22 oktober 1947.

Broder Lars G!

Dagarna går. Jag är numera uppe mellan klockan elva och åtta. Det betyder att jag äter två mål i matsalen och börjar få matintresse. Eftersom matlusten inte är så över sig, blir det oftast ett negativt matintresse.

Nog har vi våra problem men de tycks vara små jämfört med avdelningssköterskornas. De har ju också vår moral att vaka över. För mig som är ungar är inte övervakningen så sträng, det är värre för de gifta kvinnorna. Vi har vår speciella moralövervakare, syster Ingrid var namnet. Till sitt förfogande har hon en gammal damcykel. Med den skumpar hon fram över stock och sten (det är faktiskt inte en dålig bild utan rena sanningen), noterar sig till minnes alla paren som vandrar hand i hand i skogarna, ser med falkögon det väl ingen annan ser.

Den verkliga skandalen hände här-omnatten. Då fann nattsköterskan ett par inne i ett av de skiltrummen i färd med förberedelserna (det är oklart om man hade kommit över och förbi förberedelserna) för något hetare än bara filtvikning. Husmor som underrättades och infann sig i bara nattlinnet förklarade morgonen efter att en inre röst hade gett henne en för-aning om vad som skulle hända. Av detta drog vi den slutsatsen att husmors inre röst var mycket intresserad av sexuella ting. Mig veterligt har dock ingen framfört denna tolkning till henne.

Det unga paret fick i alla fall respass omedelbart efter det överläkaren infunnit sig på morgonen. Ingen frågade efter deras hälsotillstånd. Kärlek är hälsa som cynikern sa.

Hälsad varder ock du!

Näs sanatorium den 2 november 1947.

Broder Lars G!

Jag har nu börjat läsa stenografi och tyska per korrespondens. En underlig blandning, men jag måste ha något som tillfredsställer två sidor hos mig. Överläkaren tvivlade häromdagen på möjligheten att lära sig stenografera per korrespondens och dessutom i sängen. Men det går riktigt bra.

Överhuvudtaget är studieaktiviteten hög här. Det beror på patienternas egen självverksamhet. Någonting så exklusivt som studieledare finns det inte i personalplanen. Patienternas självverksamhet är kanaliserad i patientföreningen. Dess verksamhet står inte någon ideell förenings efter när det gäller mångsidighet. För många unga är arbetet i patientföreningen den enda och den första kontakten med förenings- och samhällsdemokratis spelregler. Vi har exempelvis en lokalradioverksamhet med egna önskeprogram tre dagar i veckan plus andra utsändningar i mån av talanger. Vi har tävlingar, vi har revyer etc. Biografanläggningen är bekostad av patientföreningen och varje torsdag är det biodags i matsalen. Föreningen fungerar också som föreläsningsförening och vi har haft flera berömdheter som gästföreläsare. Vi har också en affär som drivs av föreningen.

Jag skall ut och "klövra".

P. S. Då Du som utböling inte gärna kan veta vad klövring betyder vill jag lämna en kortfattad definition: klövring, av klövra, ett för sanatorierna speciellt sätt att umgås med motsatta könet. Består oftast i ett bortsmygande i skogspartierna, i sina mest extrema former i att man håller varandra hand i hand och avviker resp anländer sålunda.

Näs sanatorium den 15 december 1947.

Broder Lars G!

Julen närmar sig men jag stannar här. Jag tycker det är lugnare. Jag tål inte riktiga lokaler, inte tjo och stim

för närvarande. Jag hade häromdagen en ny blödning men jag har inte talat om det för läkarna. Då skulle jag hamnat i sängen och just nu har jag inte någon lust att krypa ner mellan lakanen mer än på liggturerna och ibland så smiter man väl från en och annan av dem också. Har man en flicka som väntar i kapprummet är det så svårt, så svårt att ligga still.

Du tycker nog att detta låter oansvarigt, men Du har aldrig legat långliggarvalsens. Vår miljö är överklig. Här är en upprymdhet ibland som lätt slår över. Många har gett upp hoppet om att någonsin bli produktionsmänniskor. Vad ska man då göra annat än leva den tid man kan gå på två ben!

En trevlig jul önskas Dig om jag icke hör av mig innan dess!

Näs sanatorium den 6 januari 1948.

Broder Lars G!

Detta brev skriver jag från sängen. Det gick inte längre att dölja bristerna.

Tempen visade oroväckande tendenser mellan jul och nyår och själva nyårsafton fick jag en stor blödning. Det värsta är skräcken man känner när den salta smaken kommer i munnen. Det blir lätt en panikkänsla, som att sitta inspärrad i en trång bur, som man inte kan komma ur på egen hand, och ingen till hands som kan hjälpa en. Vad utlämnad åt sig själv man är i de ögonblicken!

En riktig herrgårdsjul fick jag i alla fall vara med om. Vi hade snö utanför och värme innanför murarna, god mat, riklig mat och en underbart fin gemenskapskänsla. Dagarna till ära fick vi vara uppe lite längre om kvällarna. Tomtar och julsånger, pyntat och fint. Julklappar från okända givare.

Vi glömde våra krämpor, gosse.

Näs sanatorium den 15 februari 1948.

Broder Lars G!

Förlåt dröjsmålet och tack för Dina brev. Jag är dålig, dålig av tusan! Jag

orkar inte stå på benen, ligger, ligger. Orkar knappt läsa, dåsar, sover. Och en kraftförödande hosta!

Men låt oss hoppas på den vår som en gång kommer även till våra trakter.

Näs sanatorium den 21 mars 1948.

Broder!

Nej, åk inte hit! Jag vill inte ha några sörjande kring min säng, inte ens de sista minuterna. Jag är inte ledsen bara förbannad, förbannad på mina missade möjligheter. Förlåt plattytiden!

Lev väl!

Näs sanatorium den 27 mars 1948.

Bror!

Tack för blommor. Blommor doftar — även som vissna. Vad gör människorna, broder Lars G?

GOD-JUL! TILL OLLE FRÅN TOMTEN!

111

KAN FÖR-FATTARE HA

VINST PÅ VÄRDE-PAPPER

STYRE

PRO-FET I G.T.

ÄR HAN-DELN

PRO-NO-MEN

HERRE SÖKA DJUP

PLÅT-LÄDOR ERIK BERG

AMMA

SES I TAKT

SANNA

ELAK

AV-SPISAT ELAKT

YTA DRÖJS-MÅL

SÅDES-KÄR-VAR

KVIN-NA

HÄRD-HU-DAD

MUSIK-VERK AXEL-TRÄ

TACK-LA AV

GÅR SOM NÄR

JÖSSE HOV-JÄRN

BLIR GRIS-FÖTTER UTROP

NÅGOT SOM KYLER

FRI

KNAPP

TAS OM-BORD

KAN-SKE ?

VARM OTTA

RIKS-TELE-FON

ROB-BAN

RÖRA VÄSKA

KAN VI SE KORNET

MOT-ORD

RISKA-BEL

UPP-SKAT-TA

ORDEN TÖS

HÄDE RYSK MAKT

HALVT SÄTE

ITRÅG

MED-DELAN DE

KOLIK KAN BÅT DENAS MED

FINNS

SÅ FIN DEN BLIR!

GÅR VID FARA

KAN BLI LUT-FISK

BO-SKAP

DAL-GUB-BE

RYMD-MÄTT BRED

LÄNGD

OTÄT

REST GILLAR INTE

JUDISK LÄRD

SIM-KLUBB

PRON. I MOSSE

RESA USA

TRÄD GAM-MAT

RÄCKA SPORT-KLUBB

TILL-LIT

SKATT

KAR

FYL-LES

VAN-LIG VÄRD

PIPPI

JULBILDKRYSS

TÄVLINGSREGLER

Lösningarna måste vara Status redaktion, Postbox 3196, 103 63 Stockholm 3, tillhanda senast den 10 jan. 1972. Tävlingsbrevet skall vara märkta med ordet "Julbildkryss".

Varje kuvert får endast innehålla en lösning. Glöm ej att tydligt ange namn och fullständig adress.

Fem priser utdelas enligt följande: första pris 50 kr, andra pris 25 kr, tredje pris 15 kr, fjärde pris 10 kr och femte pris 5 kr.

Pristagarnas namn meddelas i Status februari nummer 1972.

Namn:

Bostad:

Postadress:

STURE WAHLSTRÖM Konserverad musik

En artikel om grammfonens och grammfonskivans historia

Det är mer än tre hundra år sedan Cyrano de Bergeracs bok om en resa till månen utkom i Paris, och i den berättas bland annat om "den låda med en fin mekanism, som genom en nål lät tonerna från en människas mun eller ett musikinstrument ljuda". Invånarna på månen hade, skriver de Bergerac, ett slags underbara böcker, som var avsedda att höras, inte att läsas. I stället för sidor och bokstäver hade de en mängd små fjädrar och sinnrika anordningar liknande urverk. När man ville lyssna till något, satte man i gång maskineriet, varefter sång, musik, djurläten etc. strömmade fram.

Detta var år 1656. Ändå var de Bergerac inte den förste som spekulerat över möjligheten att konservera tal och musik. I sin berömda skildring av Gargantuas och Pantagruels äventyr berättar François Rabelais (1546) om hur resenärerna en vacker vårdag vid passerandet av ishavsgården överraskades av att höra bullret från en strid. Vid närmare efterforskning visade det sig, att det tidigare under vintern stått en drabbning på denna plats och att det var det infrusna ljudet från denna som nu tinades upp av vårsolen.

Samma idé återkommer i den välbekanta historien om baron Münchhausens jakthorn, som plötsligt utsände muntra signaler där det hängde på väggen inne i den varma kroglokalen.

På fullaste allvar upptogs samma tankegångar av italienaren Giacomo della Porta, som i sin "Magia naturalis" 1589 låter en person tala och sjunga framför mynningen av ett blyrör och vid ett senare tillfälle släpper ut ljudet genom rörets andra ände.

I England framhöll biskopen av

Chester, John Wilkins, den stora likheten mellan artikulerade ljud och vissa bokstäver. Bokstaven *i* påminde om vattenplask, *z* om ljudet från kokande vatten som plötsligt avkyls, *n* och siffran 9 om vibrerande strängar osv. "Om man noga studerar dessa fenomen", hävdade Wilkins, "så borde det vara möjligt att få till exempel en staty att uttala vissa ord".

Även den världsberömda matematikern Leonhard Euler var inne på samma tankar i fråga om möjligheten att bevara människoröster, djurläten m m. Senare kom han emellertid på idén att man borde på rent mekanisk väg kunna efterapa röster och andra ljud. "Detta skulle väl vara en av de allra viktigaste uppfinningar man kunde göra", skriver han år 1761. "Tänk — att kunna bygga en maskin som vore i stånd att härma alla klanger i våra ord med alla dess artikulationer! Saken förefaller mig inte omöjlig."

● Sju år senare förverkligades idén av den ungerske baronen Wolfgang von Kempelen, som konstruerade en talmaskin baserad på ytterst noggranna studier av människorösten, vars olika ljudlägen han på ett utomordentligt fyndigt sätt lyckades efterbilda. Kempelen leddes genom sina experiment över till en serie vetenskapliga undersökningar, vilka kom att få grundläggande betydelse för fonetikens vidare utveckling.

Hans talmaskin förbättrades sedan av wienaren Max Faber, som byggde en apparat med klaviatur. Genom att slå på de olika tangenterna kunde man få maskinen att både "tala" och "sjunga" på olika språk.

Detta var 1835. Den märkliga maskinen utvecklades ytterligare av Faber själv och ett flertal andra uppfinnare mot allt större fulländning. År 1883, dvs. just vid den tidpunkt då Thomas Alva Edison löst problemet att upptaga, konservera och reproducera människorösten med den sk fonografen, demonstrerades Fabers talapparat i Stockholm.

● "Undret från Amerika" var emellertid i antågande och skulle inom kort ställa alla andra talmaskiner och musikautomater i skuggan.

Edinsons engelska fonografpatent är daterat den 30 juli 1877 och den amerikanska några månader senare. Men redan den 30 april samma år hade fransmannen Charles Cros deponerat ett förseglat dokument hos Vetenskapsakademien i Paris, och när detta sju månader senare öppnades befanns det innehålla en detaljerad beskrivning av en liknande apparat som Edisons "för inspelning och återgivning av ljudvågor".

Tysk-amerikanen Emil Berliner från Washington konstruerade 1887 grammfonon, som hade en plan skiva i stället för cylindrisk vals, och sedan kom nykonstruktionerna slag i slag. Ända fram till omkring 1924 begagnade man dock enbart mekaniska anordningar för såväl inspelning som uppspelning av grammfonskivor. Vid inspelningen nyttjades en stor papptratt, försedd med ett membran och ett härtill länkat graverstift. För att erhålla tillräckligt starka rörelser hos graverstiftet nödgades man pruta av på ljudkvaliteten så mycket, att både höga och låga toner försvann. Artisterna fick sjunga direkt in i trattöppningen.

Fonograflyssnarna kunde konsten att lyssna — framförallt när man var två. Det var i alla fall ljud man hörde.

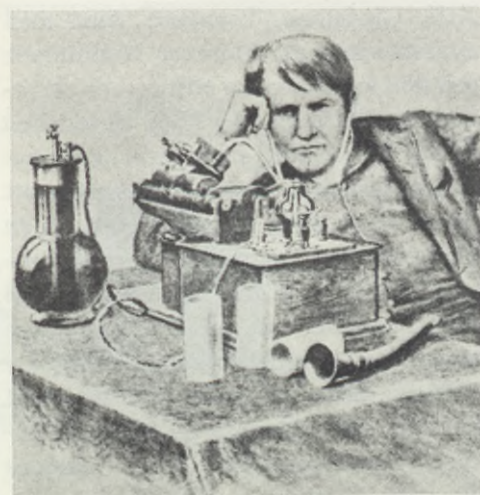
en roterande skiva. I en modern LP-skiva kan man gravera frekvenser från ca 30 till ca 15 000 perioder per sekund, och detta motsvarar praktiskt taget hela det frekvensområde som det mänskliga örat förmår uppfatta, och man har därför skapat begreppet *high fidelity* (*hi-fi*), som väl närmast får översättas med "naturtrogen ljudåtergivning". På stereoskivor finns i spårets väggar två skilda ljudkanaler ingraverade.

Utvecklingen fram till de moderna skiv- och bandspelarna, stereoanläggningarna osv. har varit fantastisk. Dagens ljudapparaturer av alla de slag får utan tvekan räknas till de verkligt avancerade tekniska underverken.

● Vid modern grammofoninspelning, vars utveckling varit helt beroende av radioteknikens framsteg, spelar orkestern i en akustiskt anpassad studio framför en eller flera mikrofoner av samma typ som används i radio. Mikrofonströmmen leds till ett kontrollbord där den förstärks och automatiskt regleras till sin styrka, så att ljudslingan på den färdiga grammofonskivan får sin rätta amplitud. Från kontrollbordet leds den förstärkta strömmen till en graverdosa, som omvandlar den till mekaniska vibrationer hos en safirnáål, som graverar in ljudspåret i

● När LP-skivorna dök upp i slutet av 1940-talet kostade de 33 kronor, och där låg de kvar i det längsta; det måste ha legat något slags talmagi med i pris-sättningen: 33-varvsskiva — 33 kronor. Från början tycks summan ha bestämts med utgångspunkt från den gamla 78-varvsskivan (stenkakan). Grammofonhandeln menade att priset på musik borde vara ungefär detsamma som förut: den nya tekniken var vinst nog för skivköparen. Eftersom en LP-skiva rymde fyra-fem gånger så mycket som en 78-varvare skulle den också kosta fyra-fem gånger så mycket.

Denna trattapparat är en gammal fransk Pathefone. Den spelar skivorna baklänges, dvs från centrum och utåt. Ljudkvaliteten överträffade till en början andra grammofoners, men av någon anledning slog idén ändå aldrig igenom. Skivor till den här dyrgräpen är numera mycket svåra att få tag i.

Här lyssnar Thomas Alva Edison på en av sina allra första fonografer.

Av grammofonbranschens utveckling sedan dess kan vi se att 33 kronor var ett väl tilltaget pris. Det torde svara mot ca 75 kronor i nuvarande penningvärde. I dag kostar en skiva endast mera undantagsvis mer än 35 kronor. Normalpriset för en LP av de vanligaste märkena ligger mellan 23 och 29 kronor.

Så på det här området har faktiskt inflationen inte haft någon verkan.

● Stereoanläggningar är som bekant vad alla vill ha numera. Stereofoni är emellertid inte någon direkt nyhet. De allra första experimenten på området gjordes faktiskt redan 1881 vid Parisoperan. Även bandspelaren bygger på en gammal uppfinning, nämligen dansken Valdemar Poulsens metod från 1898 att använda en magnetiserad tråd som tonbärare.

● Visserligen är ju inte en fonograf från 1880 eller en grammofon från 1920-talet mycket att hurra för i våra dagar, men för ambitiösa diskofiler är det i alla fall nästan som att uppleva en saga ur Tusen och en natt, om de råkar komma över någon av de allra tidigaste fonografrullarna eller en grammofonskiva med någon av åttio- och nittiotalens kändisar på. För att inte tala om hur eftersökta gamla fonografer och färggranna trattgrammofoner av olika modeller är.

I de allra förnämsta diskoteken, privata och i museisamlingar, finns — ja, det är faktiskt sant — inspelningar med drottning Victoria av England, kejsar Frans Joseph av Österrike, kejsar Wilhelm II av Tyskland, påven Leo

XIII, Gladstone, Tennyson (han med nyårsklockorna), Florence Nightingale och den amerikanske cirkus- och showmannen Barnum. Av hans skyddsling Jenny Lind finns dock veterligen ingenting inspelat. Visste ni förresten att Oscar II en gång förmåddes att på en fonografrulle sjunga in Näckens polska? Tyvärr blev han mycket missnöjd med resultatet och befälde att rullen omedelbart skulle förstöras.

Bland dem som man med säkerhet vet har stått framför de tidigaste inspelningsapparaterna kan nämnas Gounod, Bismarck, Pauline Lucca, Pauline Viardot-Garcia, Hans von Bülow och många andra, vars röster för länge sedan tystnat. Rullarna har dock gått förlorade.

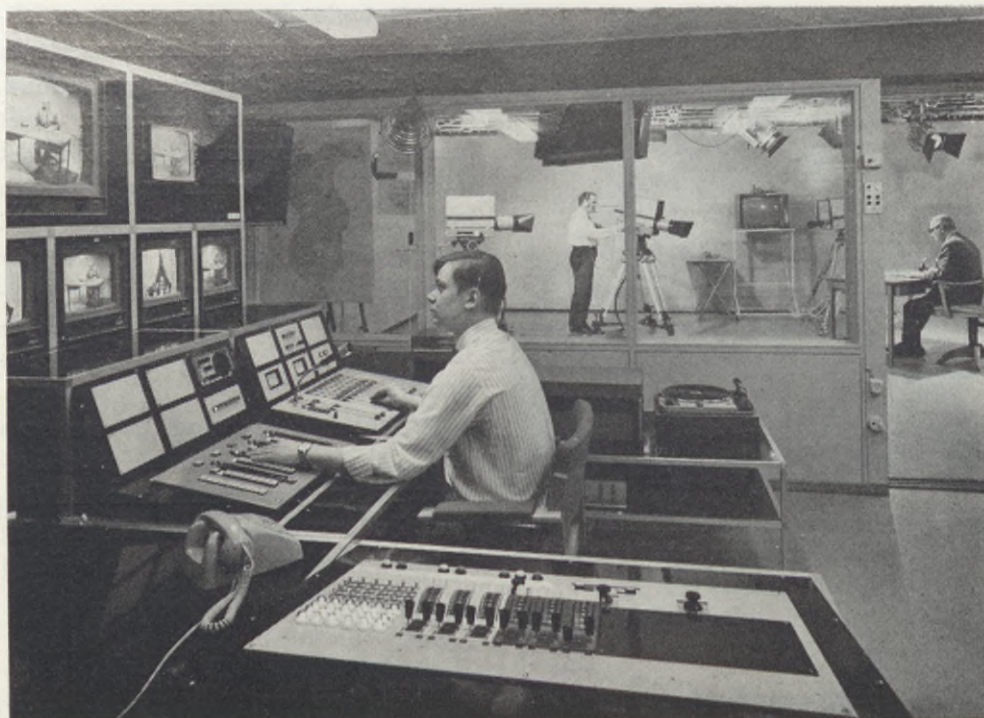
Det var hjältetenoren Enrico Carusos första grammofonskivor som gjorde att både publik och artister började övervinna sin misstro. Grammofonskivan blev småningom varje framstående sångares vitskort. Caruso engagerades vid Metropolitanoperan enbart på grund av sin insjungning av en aria ur Pajazzo (1903) och stannade där i sjutton år. Under denna tid förtjänade han över 15 miljoner kronor i licensavgifter för sina skivor.

● Redan så relativt tidigt som 1921 producerade USA, England och Tyskland tillsammans över en miljon grammofonskivor om dagen!

Den första grammofonskivan i historien som nådde över miljonstrecket i upplaga var Carusos insjungning av Vestis la Glubba ur Leoncavallos I Pagliacci. Den första LP-skivan med seriös musik som nådde miljonnivån var en inspelning av Tjajkovskijs Pianokonsert nr 1.

De melodier som det gjorts de flesta inspelningarna av är W. C. Handys S:t Louis Blues och Hoogy Carmichaels

Här är kontrasten. En grammofoninspelning på den gamla tiden. Våldiga trattar användes för ljudupptagningen.

I denna moderna skolstudio finns TV- och bandspelarapparatur, skivspelare och diverse andra moderna hjälpmedel.

Stardust. Enbart i USA har det gjorts ca 900 olika inspelningar av dessa styc-ken. I Europa räknar man med omkring ett hundratal.

Särklassig popularitet har nåtts av Irving Berlins White Christmas, som sedan 1941 sålts i bortåt 40 miljoner exemplar. Av dessa har Bing Crosby ensam svarat för mer än hälften!

Bland de stora popidolerna kan nämnas Elvis Presley (även kallad "Den sjungande brylépuddingen"). Han är, liksom the Beatles, särklassig innehavare av guldskivor (en sådan får man när en inspelning gått ut i en miljon exemplar). Det finns också något som kallas platinaskiva. En sådan får man som belöning för den tvåhundramiljonte skivan. Den drömgränsen har passerats av Presley, Crosby, Sinatra, Beatles och några till.

Världens mest sålda LP-skiva lär fortfarande vara Columbias My Fair Lady: omkr. 5 miljoner ex.

En väldig best seller var på sin tid också Valencia, som förresten fortfarande är mycket populär.

I dessa yttersta dagar är som bekant också kassett-TV under full utveckling, och även här spelar grammofontechniken en avgörande roll.

● Innan vi slutar kan det väl vara på sin plats att citera Edisons egna ord om fonografens tillkomst:

"Jag stod och höll hörluren på en telefon i handen och sjöng i apparaten.

Genom de svängningar, som min röst framkallade, sattes apparatens stålspets i rörelse, och den berörde en av mina fingrar. Vid den dallrande, stic-kande känslan i fingret kom jag att tänka på att om man kunde registrera stålspetsens rörelser och efteråt låta samma stift glida över den yta, i vilken den satt sina märken, skulle det finnas en sannolikhet för att den röst och de ord, som åstadkommit märkena, kunde åter givas, och att man på det sättet skulle kunna konstruera en apparat som vore i stånd att tala."

Edison byggde på prov en "fonograf", som huvudsakligast bestod av en med stanniol klädd vals. Sedan läste han den gamla versen Mary hade ett litet lamm mot membranet och körde sedan valsen runt.

"Aldrig i mitt liv har jag blivit så rädd", förklarade den geniale uppfinnaren senare. Men så hade han ju också för första gången hört en människas röst återges av en maskin.

Kanske hade Edison läst Cyrano de Bergeracs märkliga berättelse om lådan med fjädrarna och stiftet. Men säkert är det inte. Han lär ju inte ha varit överdrivet intresserad av skönlitteratur. Eller kanske rättare sagt: hans tid räckte inte till för den sortens läsning — ty han var förvisso en livet igenom mycket upptagen man. Han tillskrivs över 300 separata, patenterade, uppfinningar, vartill kommer ett långt större antal, som inte patentsöktes.

FOLKE LUDIN

Stadens minsta hus

Stadens minsta hus ligger i Visby. Det är där läkaren Folke Ludin har funnit sitt hus. Det är om detta hus men också i någon mån om Visby som han i text och teckningar berättar för oss i detta avsnitt som är ur den vackra bok med namnet Visby som han gav ut år 1966.

Visby är terrassformigt beläget på Gotlands västkust. En ljum sommarkväll för några år sedan vandrade jag upp på den översta terrassen, den högsta avsatsen, den sk Klinten. Jag skulle återvända till Stockholm med kvällsbåten och gick nu — som så ofta — en liten avskedsrunda, som förde mig upp till de små husen vid Norra Murgatan på Klinten. Luften var ljum och len, och det doftade kaprifol. Solen höll just på att gå ned, det var en av Visbys vittberömda solnedgångar, och domkyrkans tre torn avtecknade sina silhuetter mot den rosafärgade kvällshimlen i väster. En bit från Dalmanstornet, ett av ringmurens två torn som är försedda med tegeltak, låg ett litet hus nästan alldeles intill muren. Det var stadens minsta hus. Det var obebott nu och såg förfallet ut. Fönsterrutorna var smutsiga och spräckta, golvet upprivet, putsen flagnade och tapeterna hängde i trasiga flagor. Takpappen hade inte tjärstruktits på år och dag, och den lilla trädgården som hörde till tomten var helt igenvuxen och såg bedräglig ut. Det hela såg rakt eländigt ut, skulle säkert korpen Bataki ha sagt, ifall han kommit på tanken att söka Nils Holgersson i detta lilla förfallna hus. Några gamla trädgårdsmöbler, ett par krattor och en spade vittnade om att husets uppgift nu inskränktes sig till att vara redskapsskjul, förmodligen för någon av

grannarna intill. Det blir nog aldrig något präktigt hus av mig mera, skulle det förmodligen ha suckat till Bataki, korpen. Medan jag stod där och begrundade detta, kom en kvinna som jag kände sedan ett par år tillbaka.

— Det är tydligen ingen som bor i det här lilla huset längre, anmärkte jag.

— Nej, det har bott en gammal gumma här för en del år sedan. Men hon är död nu, och sen dess har huset stått obebott och övergivet.

— Vem äger det nu då?

— Det gör Gotlands Fornvänner.

— Tänk, ett sånt här litet hus skulle man ha som sommarbostad, invände jag. Det skulle väl gå att rusta upp och sätta i skick igen. Det är ju synd att det skall stå och förfalla på det här viset.

Kvinnan skrattade lite och tillade, kanske mera för att hålla samtalet i gång än för att ge någon egentlig innebörd åt sina ord:

— Men skänk en slant till Fornvännerna, och låt dom reparera stugan.

Så skildes vi, och jag tänkte inte så mycket mer på saken för tillfället. Jag upp täckte att klockan hade blivit mycket och fick brått ner till hamnen; och när jag väl kommit ombord träffade jag några bekanta och glömde bort den lilla stugan.

Men följande morgon, då jag återvänt till fastlandet och satt och skakade på det bedrägliga tåget mellan Ny-näshamn och Stockholm, återvände mina tankar till det lilla huset. Och jag kunde inte släppa dem. Mitt samtal med kvinnan dök ideligen upp i mitt medvetande, och jag började att på allvar fundera över hennes förslag att låta sätta stugan i skick igen för att kanske få bo där. Tänk, om detta skulle vara möjligt? Tänk, om jag skulle kunna göra ett litet trevligt sommarställe av det där huset? Vilken idyllisk tillflyktsort skulle det inte kunna bli för en trött och grinig praktiker! Dessutom hade jag sedan många år tillbaka inte längre några anhöriga kvar på ön, och här erbjöd sig nu kanske ett tillfälle att åter knyta banden fastare till födelsestaden, fastare än vad som kunnat göras genom tillfälliga vistelser på pensionat och hotell. Alldeles som kollegan Axel Munthe en generation tidigare suttit i Quartier Latin i Paris och drömt om att få restaurera San Michele på Capri, började jag nu gå i läkarhuset i Farsta att fantisera över hur jag skulle kunna komma över den lilla stugan på Klinten i Visby.

En kväll tog jag upp saken med vännen Erik Lundberg som jag träffade på Gotlands Gille, och denne rådde mig att ta kontakt med landsantikvarien i Visby, doktor Gunnar Svahnström. Själv skulle han gärna rekommendera

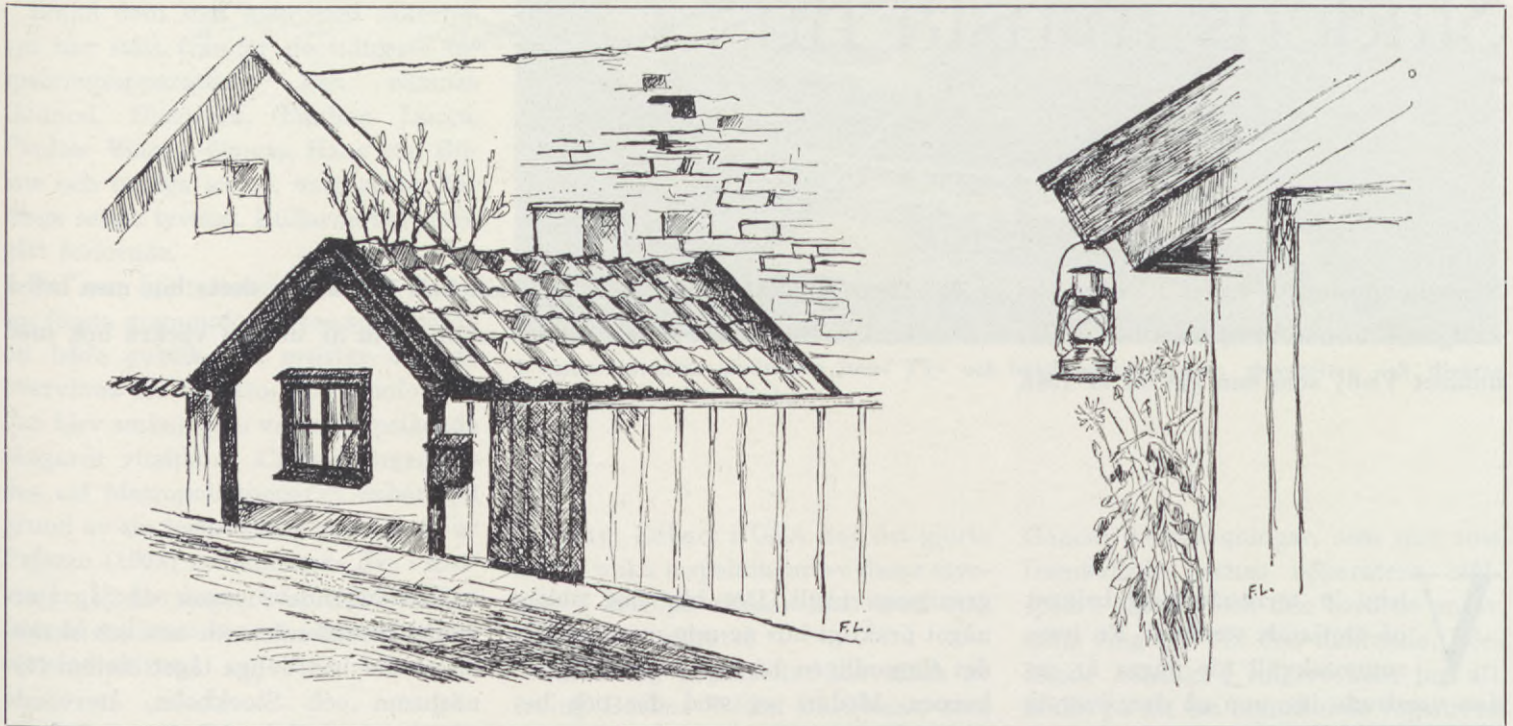
mig för denne och intyga att jag — så vitt han fortfarande visste — förde ett nyktert och skötsamt leverne.

Jag ringde alltså upp landsantikvarien i Visby, sedan jag först kontrollerat titeln i telefonkatalogen — antikvarie, arkivare och aktuarie är ju besvärliga ord att hålla reda på, minst lika krångliga som etymolog, entomolog

Det har redan blivit åtskilliga besök, under sommaresemestern, vid pingst- och påskhelgerna, och dessemellan vid många veckoslut. Men framför allt vid julen, då stämningen i den lilla stugan i den lilla staden kan vara så barndomsbunden att man nästan känner sig frestad att sätta ut gröt på förstukvissten åt tomten. Visst är det lilla huset

ra varuhusens formliga raptus i försäljningshysteri.

Alltnog, vid alla dessa återbesök har jag haft rikliga tillfällen att ströva omkring i min gamla hemstad och se på den med andra ögon än under pojkåren — något som stundom vållat både smärta och glädje. Det senare dessbättre betydligt oftare.

och etnolog. Doktor Svahnström lät först lite överraskad och avvaktande, ty förslaget kom onekligen plötsligt och oförberett, och han kände mig vid det laget ännu inte; men han verkade inte ointresserad och lovade att framföra mitt förslag till styrelsen för Gotlands Fornvänner.

Efter några månader av väntan och ovisshet kom beskedet som fick mitt hjärta att klappa. Föreningens styrelse hade accepterat mitt förslag, och om jag ville bidra med ett visst belopp för att sätta huset i användbart skick igen så skulle jag tills vidare få disponera det och bo där när jag så önskade. Och på så sätt blev jag, om inte stadens minsta husägare, så i varje fall skötare av dess minsta fastighet.

Huset — stadens minsta och enligt vissa uppgifter till och med landets minsta bebodda hus — har sedan dess blivit mig en kär tillflyktsort, där jag fått återuppleva min barndoms stad, dit jag kunnat få återvända för att slicka mina sår, och där jag fått hämta välbehövlig vila, vederkvickelse och förnyelse.

underbart på sommaren då akacian slagit ut och rosorna börjat knoppas, men frågan är om det inte är ännu mer förtrollande på vintern då taket är täckt av ett decimetertjockt lager av bomullslen kritvit snö och istapparna når nästan ända ner till marken. Jag skulle vilja säga, att ifall jag endast finge besöka Visby en enda vecka om året så skulle jag tveklöst välja juldagarna fram till nyår. Sommaren och sandstränderna och havsbaden i all ära — men jag vet knappast någonting som är mysigare än att få vakna en mörk och kulen juldagsmorgon i den lilla stugan på Klinten för att sedan pulsa i snön ned till domkyrkan, utanför vilken marschallernas lågor flämtar medan kyrkklockorna ringer till julotta. Det är naturligtvis i mångas ögon en hårresande irrationell eskapism, men för mig är det i varje fall en välgörande eskapism, en ren själsterapi i en jäktad tid med trängselfyllda tunnelbanor i den fruktansvärt kommersialiserade tillvaro som storstaden med åren blivit. Av alla sätt att fira minnet av Jesu födelse på är tom de påstrukna jultomtarnas kommers på Stockholms gator att föredra framför de sto-

Jag har därvid även varit i tillfälle att göra en mängd teckningar, och det är ett urval av dessa som jag härmed vill presentera i samlad form.

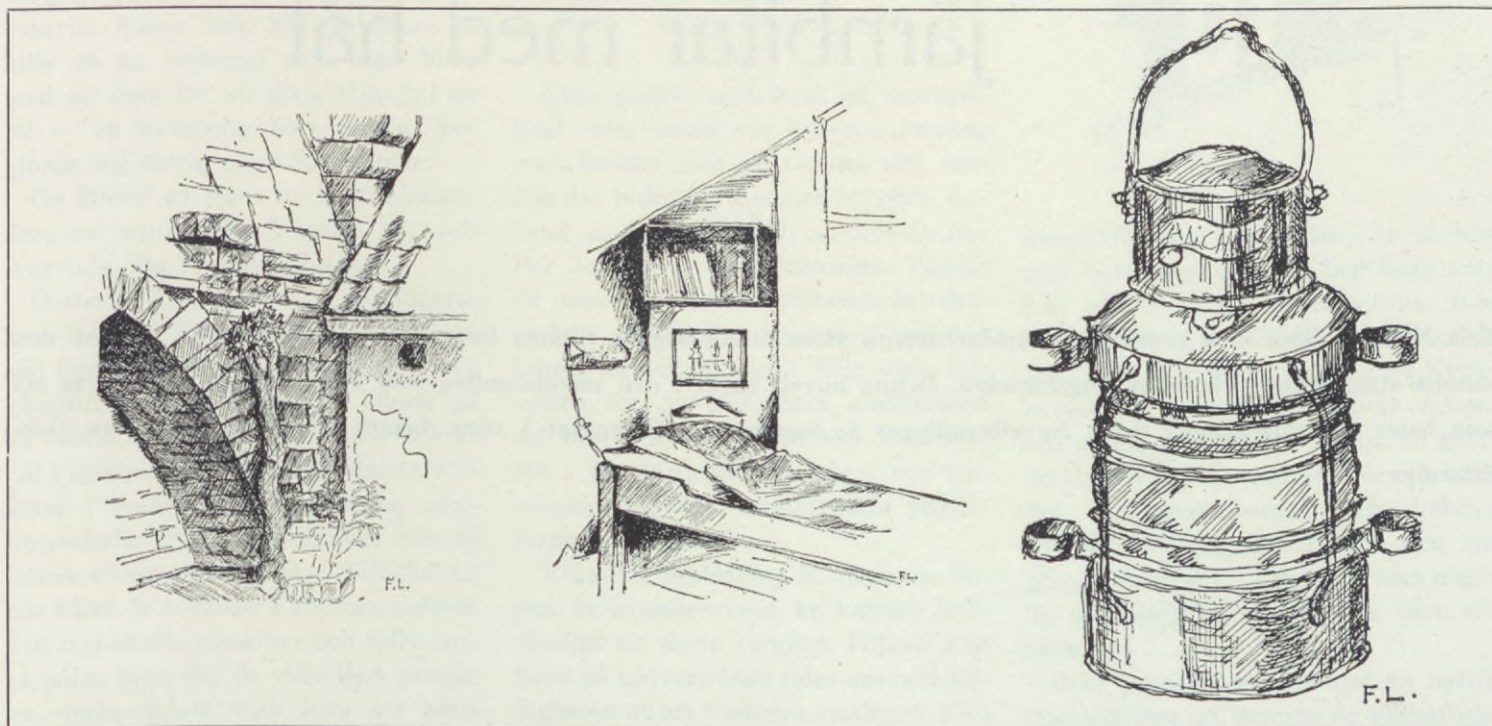
Vad så själva texten beträffar ger den inga som helst anspråk på att vara djupsinnig. Varför skall allting nödvändigtvis vara så djuplodande och spetsfundigt? Ju enklare, ju simplare, sa redan Salig Dumbom, och meningen med det hela är ju bara den, att läsaren av dessa rader för en stund skall känna sig förflyttad till de krokiga gatorna och gränderna i den lilla staden ute i Östersjön.

Beträffande texten kan en annan sak också påpekas. Det kan synas djärvt av en som besitter så bristfälliga kunskaper i ämnet att ge sig i kast med att skriva också. Framför allt med tanke på att det under årens lopp presterats en mängd skildringar av lärda hembygds-kunskapare med betydligt mera omfattande insikter än mina (Säve, Bergman, Wennersten, Johansson, Ahlquist, Söderberg m fl). Ty om sanningen skall fram så kan jag inte ens namnen på alla gator och gränder i min

egen stad. Det blir ju ofta så. När man är pojke lär man sig hitta utan att kunna några namn. Jag visste ju var Arne och Bertil och Olle bodde, och framför allt var Sandbergs leksaksaffär låg; det räckte, varför skulle man då belasta sitt klena minne med en massa onödigt vetande. Av den sorten räckte det förvisso med vad lärarna i skolan försökte

skövlades av kölden under de bistra krigsvintrarna i början av fyrtioalet, så fälldes murgrönan vid det lilla huset på Klinten av människohand. Orsaken var att muren måste skyddas; kalkstenarna, av vilka ringmuren är uppbyggd, är nämligen inte alls så beständiga och hållbara som gråsten, de utsetts för ständig erosion, åverkan av

sanningshalten därvidlag törs jag inte säga; ett vet jag däremot med bestämdhet, nämligen att det är stadens minsta hus. Påståendet att man bara skulle kunna äta flundror och pannkaka i den lilla stugan vill jag dock vederlägga. Det är bara skämt; håller man sig noga mitt i huset skulle man till och med kunna festa på en skånsk spettekaka.

stoppa i en! Men bristen på tillgängliga kunskaper, den stundom generande fåkunnigheten i min egen stads historia och topografi, får uppvägas av, och ersättas med, kärlek till staden. Det kan måhända verka förmätet också att ta ett så stort ord i sin mun. Till detta har jag endast en sak att andraga till mitt försvar, jag kan inte finna något annat ord som täcker vad jag känner.

Lika litet som texten representerar teckningarna någon avancerad form av modern konst; det är därför min förhoppning att man i gengäld skall kunna se vad de föreställer. Detta förklarar i sin tur varför jag inte ansett det nödvändigt att förse dem med särskild bildtext. Deras uppgift är liksom textens endast att till läsaren förmedla vad jag själv känt då jag strövat omkring i staden.

Stadens minsta hus ligger vid Norra Murgatan nr 38, på en tomt alldeles intill muren. Så sent som 1963 var denna här ännu täckt av en präktig, meter-tjock murgröna, alldeles som en gång det berömda Burmeisterska husets gavel. Men under det att den senare

väder och vind och framför allt av den växtlighet som tränger in i springor och skrevor. Hur mycket bekymmer och arbete skulle Riksantikvarieämbetet inte besparas, ifall Visby ringmur hade varit byggd av granit i stället för kalksten!

Naturligtvis blev det något av en chock att vid första anblicken se all den vackra murgrönan borta — precis som fallet varit då det gällde Murmeisterska huset. Det gav ett naket, skövat intryck, som först gjorde en bedrövad och förstämnd. Men snart nog vände sig ögat. Och vad mer var, man fann snart att muren i sig själv var så vacker med sina sekelgamla, uthuggna stenar och sina spetsbågformade nischer, att den gott kunde ta upp skönhetstävlingen med murgrönan — också det en parallell till förhållandet med Burmeisterska husets korsvirkesgavel. Ty murgröna finns det dock lite varstans, trots allt; korsvirkeshus och ringmurar från medeltiden är det däremot mera ont om.

Ingen kan påstå att huset är stort. På ett av de vykort som givits ut av huset presenteras det som landets minsta, bebodda hus. Hur det förhåller sig med

Vid sidorna är däremot taket så lågt att en vuxen lätt slår huvudet i någon av takbjälkarna. Själv stötte jag den första tiden ständigt skallen i dessa, och hela den första sommaren gick jag därför ständigt med sår i flinten; detta är orsaken till att jag numera alltid bär Vegamössa på mig inomhus.

Om det sålunda är tveksamt ifall det verkligen är landets minsta hus, så är det som sagt i varje fall stadens minsta. Det är cirka fem meter långt och tre meter brett. Höjden är inte större än att ett par praktfulla solrosor rör över takåsen.

Inuti själva huset finns bara ett vardagsrum. Därtill kommer en liten förstuga, en kokvrå med elektrisk kokplatta och en toalett med rinnande vatten och W. C. Uppvärmningen sker med elektriska element, och eftersom husets volym är så oansenligt brukar det inte ta många timmar för att få en skön stugvärme, inte ens vintertid då det kan vara åtskilliga minusgrader utomhus.

Jag tänker ofta på den gamla gumman som bodde i denna lilla stuga en

Forts sid 31

ERIK NYHLÉN

Vinkelformade järnbitar med hål

Erik Nyhlén tillhör dom gamla Statusmedarbetarna. Hans mångsidighet tillåter honom att använda olika former med samma stilsäkerhet och fabuleringsförmåga. Denna novell ingår i den novellsamling som Erik Nyhlén ger ut i år och som heter *Det vilsegångna tåget*. Novellsamlingar är annars en sällsynthet i våra dagars originalutgivning av skönlitteratur.

Konsumtionen av tobak och alkohol per capita har i år ökat stod det på en bit tidning som fladdrade omkring på verkstadsgolvet. Per Capita, det är jag det, tänkte Johansson medan han matade den hung- riga automatmaskinen med ett band- järn. Maskinen tuggade friskt i sig bandjärnet och spydde sedan små vinkelformiga järnbitar med hål i. Konsumtionen av vinkelformiga järnbitar med hål per capita har ökat. VENTURA, röda bokstäver på lådor fyllda med vinkelformade järnbitar med hål.

Konsumtionen per capita i Ventura av vinkelformade...

Ventura, ett land någonstans, kanske ett u-land. En uniformerad mustasch- herre i marmorpalats, svält och uppror — kunde inte komma ihåg namnet från nyheterna — kanske en stad — en firma.

Per Capita. Inte oävet — gumman har ibland pratat om att byta namn — inte för att hon är högfärdig, men Johansson i telefonkatalogen. Svårt att hitta. Capita, Per, metallarbetare. P.J.- son Capita låter ännu bättre. Kompi-

sarna skulle rätt och slätt säga Pelle Kapita, förstås.

Namnbyrån kommer nog aldrig att godkänna det. Dom vill att man ska heta Lingonmyr eller något liknande som låter svenskt. Lika bra det. Om man flyttade till en annan plats skulle man naturligtvis bli skälld för att vara utlännning.

Ventura, Ventura, Ventura, sjöng maskinen. Ventura, Ventura klapprade dragremmen till svarven vid fönstret. En ny grabb vid svarven som kom förra veckan. Persson, esperantisten har gått i pension. "Tjo vi estas laborista". Johansson tyckte att det lät något ditåt när Persson en gång i verk- stadslarmet försökt lära honom några fraser.

Ventura, Ventura. Det skulle kunna bli en låt. Nuförtiden kan låtar vara hur tokiga som helst.

Hawajidarr, härta och smärta, röda stugor, grönmålade båtar, vinröda se- gel, vintergatans stjärnehär. Botten! fnyser lillgrabben.

Åren går. Lirade sax i Night How- kes. Hål med skruvförsänkning i gång-

järn. En sabla massa gångjärn för att komma upp till en krona. Stoppade ibland gångjärn i fickan, tog med sig hem. Kunde kanske nån gång användas. Stoppa vinklade järnbitar med hål i fickan meningslöst. De får alla gå till Ventura.

Varför gör inte Ventura, om det nu är ett land, en stad eller en firma, de vinklade järnbitarna själva? En ma- skin och en Johansson som sköter den är väl inte svårt att få tag på. Det skul- le bli billigare. Deras ensak förstås. Tjo vi estas laborista. Jag är arbetan- de. Produktionen per capita av vink- lade järnbitar med hål.

Kanske Ventura tillverkar vapen. Kanske sitter några ungar i Vietnam och leker med järnbitarna med hål i som de hittat sedan bomberna fallit.

Frigörelsefonden till stöd åt arbetare som av samvetsskäl lämnar rustnings- industrin. Längre sedan nu. Flera än före kriget. En idealistisk präst hade hittat på den. Vi skrattade åt Kalle när han kom med listorna — inga arbetare, inga vapen — utan vapen, inget krig.

Nog lät det på någonting riktigt.

Kalle fick gärna en slant på sin lista men...

Sme'n Olsson hade nog mera rätt då han sa att det nog behövdes hårdare medel än en frigörelsefond för att kämpa ner rustningskapitalisterna, militarismen och kriget.

Under kriget gjorde vi en massa obegripliga smådelar — till bilen, sa basarna. Sme'n hade hört talas om en kille på en verkstad som tagit bitar med sig hem för att sätta ihop till en bil — en kulspruta blev det — han gjorde nog aldrig något försök mer.

Ge Hitler en slant ur frigörelsefonden, sa man. Kalle Persson teg och svarvade. Tjo vi estas laborista.

Dottern på kontoret, hålkortsoperatris. Det där med hål måste på något sätt ligga i slakten. Han kom till under gångjärnstiden. En morbror jobbar på en fabrik i Norrland där man borrar hål i spånplattor. Såna där plattor som sitter i innertaket på moderna samlingslokaler. Plattorna kommer från en fabrik söderut och skickas tillbaka dit när hålen är borrade. Fabriken söderut kan nog skaffa maskiner och själv borra hålen men när de ville låna pengar av staten måste dom lova att hålla igång däruppe i norr.

Ventura har kanske lånat av staten

Produktionen per capita av hål i spånplattor, i vinkelformade järnbitar och hålkort har under åren ökat.

Affisch vid stämpelklockan. En präst ska tala i matsalen om arbetets mening — på arbetstid. Den som vill kan få ledigt. Meningen med alla vinkelformade järnbitar med hål. Arbetets mening. För länge sedan bortglömd. Meningen med arbetet är arbetet. Låter högtidligt. Bäst att inte tänka på meningen. Arbete är något som man gör mellan måndag och fredag. Vinkelformade järnbitar till Ventura idag. I morgon kanske något annat. Tråkigt, meningslöst, men Persson som när han pensionerades tyckte att det var skönt att komma bort från helvetet kan ändå inte... Vanan kanske. Arbetets mening är avlöningen — vi lägger stor vikt vid pengarna — vi har trots allt haft mera ont om den varan än de flesta.

Stämpelklockan gråter blod om man kommer sent. Ingen välsignelse kommer av röda siffror på stämpelkortet. Prestationslön, ackordstillägg. Att tjäna ihop en avlöning blir som att vinna

ett pris. Arbetets mening. Dom som har den största vinsten av all denna ävlan talar gärna om den saken.

Nya invecklade maskiner. Först står man och känner sig dum framför en eller två maskiner, sedan ökar antalet. Tänk på allt det tunga och obehagliga arbete som maskinerna övertagit, säger man. Det är nog riktigt, men ledan, man stirrar på klockan, på minuter som känns som timmar.

Älsta pojken som läser på universitetet talar också om arbetets mening men kanske inte på samma sätt som den där biskopen kommer att göra. Arbetet är en gudstjänst, sa prosten när Per Johansson konfirmerades. Varnade visserligen för att tillbedja det skapade i stället för Skaparen men — Låtom oss andaktsfullt böja våra huvuden för de underbara maskinerna och den heliga produktionen. Gud som ser i det fördolda vet något om meningen med de vinkelformade järnbitarna till Ventura.

Villa, bil, utbildning åt ungarna. Vapen åt krigsherrarna är kanske nödvändigt för detta resultat. Pojken som läser på universitetet talar om nödvändigheten av att förändra systemet. Man förstår inte riktigt alla de lärda orden — ibland en känsla av att vi inte talar samma språk, men det är skönt att han inte förnekar sitt ursprung. Ändra systemet. Skulle vi veta mera om vinkelformade järnbitar till Ventura om systemet var annorlunda? Skulle människorna bli mindre självtillräckliga? Kanske bäst att inget veta.

När vi gick samman i organisationen trodde vi att det var nödvändigt att förändra systemet. Några lämnade fabriken för att helt gå in för kampen. De har nu kommit långt inom politiken och det fackliga men vi som stannat kvar ser dom som personer som har lyckats och det uppstår ett avstånd. Vi har ändrat mycket i systemet men frågan är hur mycket systemet har ändrat oss. Tjo vi estas laborista. Förändringen av systemet per capita har i likhet med konsumtionen av öl och alkohol och produktionen av vinkelformade järnbitar ökat under året.

Tidningsbiten blåste ut genom dörren när verkstadschefen steg in för att göra sin dagliga rond. Produktionen i detta ögonblick visade en temporär ökning. Per J-son Capita tittade på klockan.

STADENS MINSTA HUS

Forts fr sid 29

gång. Hon var bortåt åttio år då hon gick bort, sägs det, och hon hade varken elektriskt ljus eller värme. Inte heller hade hon rinnande vatten och W.C. Hon fick gå till pumpen på Kyrkberget var gång hon behövde vatten, och på gården fick hon nyttja ett gammaldagt V.S. Att vara åttio år och kanske ha maginfluensa och behöva springa ut på dass i kölden sex, sju gånger varje natt — det kan vara något för oss samtida, bortskämda barn att tänka på.

Över huvud taget ger det en nyttig tankeställare att besinna de villkor under vilka denna åldriga kvinna fick framleva sina sista dagar. Det var för övrigt i stort sett samma betingelser som än i dag står den överväldigande delen av jordens befolkning till buds. Vår materiella standard stiger oavslutligt, men likafullt jagar vi ständigt efter ännu mera välfärd, och inför varje val tävlar de politiska partierna i att lova ännu mer.

Självfallet skall man akta sig noga för det lömska reaktionära talet om "den gamla, goda tiden", förvisso var den allt annat än god för de flesta, och för många torde den med vårt sätt att se ha varit ett rent helvete. Men inte desto mindre skulle det kanske inte skada, om vi någon gång hejdade oss en smula för att rannsaka hjärtan och njurar och frågade oss vad det egentligen är vi jagar efter. Måhända utlöser den materiella standardförbättring vi strävar efter blott nya och ännu större krav. Där lurar en försåtlig utveckling, som för den kortsynte lätt kan leda till att han hamnar i ett ekorrhjul som bara snurrar fortare och fortare allt eftersom han trampar på. Det gäller att besinna sig och se upp i tid. Eljest kan den dag komma då vi, som Frans G. Bengtsson sade, får söka lyckan vid regnbågens fäste.

MARGIT GEIJER

Undret

Margit Geijer tillhör den generation författare som både kan berätta om tider för länge sedan och göra det på ett självklart sätt med sagans ton. Denna berättelse ger oss en snabb skiss över den psykiskt handikappades och de fattigas situation i en gången tid där sagan och drömmarna hade sin betydelse för att uthärda den hårda verkligheten. Det dröjde innan den sociala medvetenheten kom.

Det här hände för flera hundra år sen, medan ännu björn och varg strök omkring i Sörmland och folk var så fattiga att de åt barkbröd.

Rotebonden på Ekeby hade tagit hand om en föräldralös flicka som hette Anna och var från grannsocknen Floda. Hennes far, knekten Sköld, hade stupat i finsk-ryska kriget, hennes mor och syskon hade dött i Elaka Hostan. Anna var ensam i världen och det var en nåd och glädje att hon fått skyle hos rotebondens.

En försommardag gick hon uppåt skallbergsskogen för att bekanta sej med omgivningarna. Akta dej för björn! hade moran på Ekeby sagt. Och akta dej för vargen! Men solen lyste så skönt och vinden var len som en kil-lingnos...

Rätt vad det var fick Anna syn på en liten grå stuga i skogsbrynet. På trappan satt en rödskäggig gubbe med små pliriga ögon och täljde en träskål. Han pratade för sej själv och skrattade högt. Sen såg ju Anna att han inte var ensam. En vessla kilade över hans nakna tår, i hans hår vilade en fågel som

i ett tryggt bo och nedanför trappan lekte en räv.

När Anna närmade sej försvann vips alla djuren åt olika håll. "Nu skrämde du bort mina vänner!" sa den rödbrusige förargad. "Nåja, dom kommer väl igen... Vem är du förresten Jag har inte sett dej förut." "Jag heter Anna", sa flickan och neg som hennes mor lärt henne. "Vem är du då?"

Han funderade ett tag. Som om han inte visste sitt namn. I detsamma gol en gök nånstans västerut. Då sken han upp och sa:

"Kalla mej Koko. Som göken."

Och Anna slog sej ner på trappan bredvid Koko och tittade på, medan han skar i trästycket så flisorna dansade ner på marken.

"Att jag kan tälja känner alla i trakten till, sa Koko. "men bara vesslan, räven och fåglarna vet att jag också kan måla. Jag behöver varken färg eller pensel, jag målar ändå. Vad du vill. Önska bara!"

Anna tänkte efter ett tag. Så sa hon: "Ett skepp. Måla ett skepp."

Ty hon hade en farbror som var sjö-

man och brukade segla till fjärran varma rika länder.

Då lyfte Koko handen och började svepa med den i luften.

"Pass på!" sa han. "Där har du ditt skepp. Med många segel."

Och fast han varken hade färg eller pensel såg Anna ändå ett blått skepp gunga över gräsets gröna hav strax invid vedboden, där det nyss växte nässlor.

"Och vad ska skeppet vara lastat med?", sa Koko.

"Bovetekakor och honungskarameller", mumlade Anna och slickade sej om munnen.

"Varsågod", sa Koko. "Ta för dej, du!"

När de mumsat och snaskat en stund sa han: "Önska nåt annat!" "Ett slott!" sa Anna.

Ty hon hade en moster som var kokerska hos greven på Hallnäs och där hade de mat i överflöd.

Och tänk, ett slott med gyllne torn och gröna portar reste sej tvärt ut mossan, där fattighjonen gick och plockade kottar till bränsle. Och inne i bo-

den skymtade nu både fårbo, fläsk och runda, feta ostar.

Sen önskade hon en häst. Ty till slottet hörde femton hästar och med dem kunde man komma långt bortom fattigskogen.

Och strax målade Koko en vit springare, som travade emot dem över enbacken.

I detsamma steg moran ut på Ekebys trappa för att se efter var flickan tagit vägen. Hon var mörk, storvuxen och hade stränga ögon. För det mesta var hon vresig och trött av allt arbete med bak, byk, ystning, mjölkning — och detta att det aldrig fanns tillräckligt av nånting!

Nu fick hon syn på Anna i sällskap med den rödskäggige.

"Kom hit, flicka!" skrek hon. "Och du, Tok-Eskil, sköt du ditt och gör färdig mjölkskålen istället för att narra barnet fullt med dårskap!"

"Han heter inte Tok-Eskil, han heter Koko", sa Anna, när hon kom fram till moran. "Och han är god vän med vesslan och räven och han kan trolla."

"Struntprat!" fräste moran. "Akta sej du för honom. Varg och björn varnade jag för, men token glömde jag. Gå nu in med dej och sopa." Och just som hon skulle stänga farstudörren bakom dem, la hon till: "Vänd dej om, titta noga! Kan du se annat än några fattighjon som plockar kottar. Och en velig gubbe som skär en träskål."

Och Anna tittade och tittade. Moran hade rätt. Där fanns bara det hon pekade på.

Och när de kom in i köket begynte hon sopa med kvasten och försökte att inte mer tänka på mötet med den rödskäggige.

Men morgonen därpå, när hon gick i skogsbacken mellan bodarna för att hjälpa hjonen i deras sysslor, dansade fötterna iväg med henne upp till den grå stugan, fast hon rakt inte ville det.

Den rödskäggige satt på farstustrappan liksom kvällen innan. Träskålen var nästan färdig, några talgoxar fladdrade kring hans huvud. Anna stannade tvekande ett stycke ifrån honom. Men han lyfte handen till hälsning.

"Vad vill du jag ska måla i dag då? Önska du bara!" sa han.

"Den där hästen som försvann när moran ropade på mej i går", viskade Anna, alltjämt färdig att springa sin kos.

Då lyfte Koko — ja, visst var det han och inte någon som hette Tok-Eskil — sina händer igen och begynte måla i luften utan pensel. Och strax stod där den vita hästen och gnäggade vid stugknuten. Och de satte sej upp på den båda två och red bort över alla Skillinges åkrar och ängar och fattigskogen lyste och blänkte som av gull. Tills moran kallade dem tillbaka...

Men nu teg Anna visligen om sin hemlighet.

Och hela den dagen gnolade hon glatt, medan hon for som en skyttel på magra flickben mellan köket, kammar, bodarna och kryddegården. Nu visste hon att Undret skulle upprepas om och om igen. Strax bakom ryggen på moran och de andra vuxna.

GUSTAV ENGLUND

Minnen från en marknad

Det rinner mig i minnet en höstdag för över 50 år sedan. Jag hade min första egentliga anställning, långt bort från hemorten. Det var hösten 1914. Det hade varit den 24 oktober, allmän flytt-dag för tjänstefolket på landsbygden och därefter kom marknaden i den lilla staden, en mil från min arbetsplats. Jag arbetade då i en mindre verkstad på rena landsbygden, några kommunikationer till staden fanns icke. Cyklar hade börjat komma, men långt ifrån alla hade råd att köpa en cykel på den tiden. I varje fall skulle man gå till marknaden för man kunde ju icke veta hur det blev på hemvägen. Då gick man i regel ett sällskap ungdomar, som så småningom parades ihop och försvann i mörkret vid någon avtagsväg.

Reskassan till marknaden var minimal, ty lönen var inte stor för en sk lärling. Jag hade första året 100 kronor + mat och logi, detta var som nämnts 1914 och jag var 15 år. För att utöka kassan hade jag förfärdigat en del varor som avyttrades på därvarande marknad, bestående av potatishackor som såldes till bönderna för 50 öre och klöckjärn till trätofflor som kursades av för 25 öre paret plus spik. När lagret så var sålt och man i bästa

fall blivit en femma rikare, var det tid att besöka övriga handelsmän och göra affärer. Ett par kalsingar här en tröja där, en blåblus och ett par mållskinnbyxor hörde också till inköpen.

Jag ser än i dag marknadsgatan för mitt inre denna vackra oktoberdag. Marknadsstången med sitt lysande innehåll och trängslen vid kaffeståndet, där det serverades kaffe i stora grova koppar med bullar och smörgåsar som bestod av en halv hålkaka bröd med och och korb på. Än tycker jag mig känna kaffelukten över 50 år efteråt. Jag får förstås icke glömma karamellstånden, där man köpte hemkokta karameller och polkagrisar som man måste ha med för hemfärden och traktera flickorna med.

Det var en vacker oktoberdag och solen sken från en molnfri himmel. Hästbytare grälade, ox- och kohandlare gingo i tjocka korta kavajer, handlare av olika slag irledde affärer och drängar som — sedan de tagit väl mycket av det bästa — gjorde snesteg och kalvhopp och slog ihop händerna över huvudet eller singlar sina nyinköpta mössor i luften.

Dagen gick med rasande fart och det var svårt att smälta allt man fick vara med om på denna marknad. Vaxkabinettet, tältet med Den Stora Damen, biograftältet där det visades levande bilder. Någon spelade på enradigt magdeburgospel och sjöng:

Varför skola människor lida
varför skall det gjutas blod
varför skall så många lida
blott för andras övermod.

Det var en känslig sak och han fick många 10-öringar i sin vegamössa. Första världskriget hade utbrutit och upprörde alla.

När det fram på eftermiddagen började skymma, kommenderade landsfiskalen sina fjärdingsmän se till att det hela avvecklades så lugnt som möjligt. Då samlades ungdomarna i gäng och traskade milen eller mer hem igen och så somnade man lycksaligt mätt av kaffe, bullar och karameller, något picardon och lite blyg kärlek. Men dragspelarens melodi ringde länge i öronen "varför skall så många lida, varför skall det gjutas blod".

OSYNLIGT HANDIKAPP

I denna sexsidiga folder presenterar Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka sin verksamhet. Det är en trycksak som är illustrerad med vinjetter i fyrfärgstryck. Den ger en god illustration till vad man vill föra fram: det osynliga handikappets psykologiska och fysiologiska verkningar. Det osynliga handikappet, det är den gemensamma nämnaren för alla de sjukdomsgrupper som RHL verkar för. RHL verkar för alla som insjuknat eller blivit handikappade i

- lungtuberkulos
- urogenitaltuberkulos
- silikos
- sarkoidos
- kroniska bronkiter
- cystisk fibros
- lungcancer
- astma
- hjärt- och kärlsjukdomar

Även om socialförsäkringarna och de medicinska framstegen numera förhindrar att människor helt "slås ut" genom sjukdom, så kan inte detta täcka alla situationer som uppstår för en långtidssjuk. RHL behövs därför som intresseorganisation. RHL verkar för att hjärt- och lungsjuka skall tillförsäkras en standard som i förhållande till samhällets resurser kan betecknas som tillfredsställande. I förbundets uppgifter ingår att hjärt- och lungsjuka bereds god sjukhus- och eftervård, effektiv medicinsk och arbetsvårdande rehabilitering, goda bostäder och godtagbara förhållanden i övrigt.

Foldern kan fås från **Riksförbundet för Hjärt- och Lungsjuka, Box 3196, 103 63 Stockholm 3**, eller genom någon av förbundets 109 lokalföreningar.

- Vi konsumenter och löntagare, borde egentligen ha ett eget försäkringsföretag...
- Det har vi redan.

Försäkringar är viktiga saker. Tala med
FOLKSAM

KRAMPI BENEN

De cardio-artär-vasculära sjukdomarna är den vanligaste dödsorsaken i Sverige.
Läs boken

VILL NI LEVA LÄNGRE?

av dr Jacquemart — berömd av medicinska auktoriteter i Sverige och flera länder. Finns i Er hälsokostaffär. Eller rekvirera boken direkt från oss för 9:75 + moms.

AB CARLS-BERGH
BIOKEMISK OCH
FARMACEUTISK FABRIK
400 51 Göteborg

Arbetsterapi och Hobbymaterial

- Skinn, läder och pälskinn för alla ändamål.
- Verktyg och tillbehör för skinn- och läderarbeten.
- Arbetsatser i rikhaltig sortering.
- Sadelgjord såväl mönstrad som enfärgad i 30 färger.
- Väskhandtag i pärlbambu, rotting, trä och metall.
- Mosaik i olika utföranden.
- Pärlor och Stenar av trä, glas, kristall och metall.
- Halsbandslås; Broschnålar och Manschettknappmekanismer i olika utföranden.
- Träspån i olika färger.
- Tänger för trådarbeten.

Begär prislista och prover.
Vi sända gärna påseendesändningar på öppet köp.

Firma **SUNE ENGLUND**, 701 04 Örebro

Postbox 266
Tel. 019/13 60 65

Har Du boproblem?

STOCKHOLMS SPARBANK
SMÅHUSUTSTÄLLNINGEN SVEAVÄGEN 13-15 · HÖTORGSCITY

ALLT
FLER
VÄLJER

LUXOR

TV • RADIO • BAND- och SKIVSPELARE

*...”kommer att
väcka ont blod
på en del håll”*

ALLAN LARSSON, ARBETET

Cirka pris 22:–
inkl. moms

TIDEN

Pris 4:–